

Handwritten signature or initials at the top of the page.

1. Երևանի քաղաքը (տեսնել)

1. Յուրաքանչյուր քաղաքում (տեսնել)

2. Երևանի քաղաքը (տեսնել)

3. Երևանի քաղաքը (տեսնել)

„ახალი მკითხველის“ გამოცემა № 2.

ზ. ს.

ურობა და კავისალი

თარგმანა გ—ას.

თბილისი

სტამბა ექვთიმე ივ. სელაძისა.

1897

Доз. цензурою Тифлисъ, 28 Апрѣля 1897 года.

შესავალი.

ველამ იცის, რომ ადამიანები ყოველთვის ისე არა სცხოვრობდნენ, როგორც დღეს ჩვენა ვცხოვრობთ. იმის შესახებ, თუ როგორ სცხოვრობდნენ ისინი ძველად, როგორ მუშაობდნენ და რა გვარ სარგებლობდნენ თავიანთი შრომის ნაყოფით ჩვენ ვტყობილობთ მეცნიერთა მიერ დაწერილ წიგნებიდან. დრო ყოფილა, როდესაც ხალხს არა ჰქონია სხვა იარაღი გარდა შვილდ-ისრისა, კეტისა და უბრალო ქვისაგან გაკეთებული დანებისა. რასაკვირველია, იმ დროს არც არავითარი ცოდნა ექნებოდათ მიწის შემუშავებასა და ბინადრობით ცხოვრებაზე. ისინი მუდამ გადადიოდნენ ერთი ადგილიდან მეორეზე საზრდოს მოსაპოვებლად. მარტო-ხელ-კაცს, უბრალო შვილდ-ისრით და კეტით შეიარაღებულს, სად შეეძლო ან ძლიერი ცხოველის დამორჩილება და ან მტაცებელ ნადირებისგან თავის დაცვა. აი, ამიტომ ადამიანები იძულებული გახდნენ: ერთად ეშრომათ, ერთად ეძებნათ საზრდო-საკვები და ერთად ესარგებლათ ნაშოვ-ნაპოვნით. ამ ყოფაში თანდათან ადამიანს გონება უფითარდებოდა, მან გაიუმჯობესა შრომის იარაღები, შეისწავლა მიწის ნაყოფთა გამოყენება და ამ გვარად ცხოვრებაში ფეხი მოიკიდა, გაღონიერდა. ამ დღიდან დაიწყო ბინადრობა და მიწის შემუშავებით ცხოვრება ადამიანისა. იგი ძლიერდება, საზრდოს მოპოებაში სხვის დახმარებას აღარ საჭიროებს. ადამიანებს ჯგუფ-ჯგუფად უნდა ეცხოვრათ, რომ ადვილად

მოგვერებიათ ძლიერი მტერი, მაგრამ თვით ამ საზოგადოება-
ში-კი ყოველი წევრი იღწოდა მხოლოდ თავისთვის, აკეთებ-
და ყველაფერს, რაც-კი მისთვის იყო საჭირო, და ამ გვარად
საკუთარი შრომით მოპოებული ქონება შეადგენდა მის კერ-
ძო საკუთრებას. იმ დროს კაცი ნაკლებათ იყო განვითარე-
ბული, მაგრე რიგათ ფასს არ სდებდა ბუნების სიმდიდრეს, არ
ჰქონდა მას რიგიანი შრომის იარაღები. გაიარა საუკუნოებ-
მა და ისიც, ვინ იცის რამდენმა, ვიდრე ადამიანი უკეთ გაი-
ცნობდა ბუნებას. ამ ხნის განმავლობაში ბევრი რამ გაიგო
ახალი, ბევრი რამ გამოიგონა ადამიანმა; გაიუმჯობესა შრო-
მის იარაღები, შეისწავლა-შეიგნო რა ძალა აქვს წყალს,
ქარს და ყოველივე ამით უმატა თავის კეთილდღეობას. შრო-
მის იარაღების ხმარებაში და ნაშრომის გამოყენებაში, ცოდნა-
გამოცდილობის შეძენასთან ერთად, ადამიანის მეცადინეობა, წი-
ნეთ ყველასათვის ერთგვარი, შეიცვალა, სხვა სახე მიიღო,
მარტივი შრომა გართულდა, გასხვა-და-სხვადა და ამიტომ ერთი
და იგივე კაცისთვის შეუძლებელი გახდა ყველა იარაღების
ხმარება, ყველა საქმის სარგებლიანათ გაკეთება; ვეღარ შესძ-
ლო ერთმა და იმავე პირმა კარგი წაღების შეკერვაც, სახლე-
ბის აშენებაც და ამასთან ერთად მიწის შემუშავებაც; დარწ-
მუნდნენ, რომ მუშა, რომელიც მარტო ერთ საქმეს ადგია,
გაცილებით უკეთ და მარდათაც ასრულებს მას, ვიდრე ის,
რომელიც ბევრ სხვა-და-სხვა გვარ საქმეს ჰკიდებს ხელს. ამის
გამო ხალხში განაწილდა შრომა. საზოგადოების ერთმა ნაწილ-
მა დაიწყო მარტო მიწის შემუშავება, მეორემ მიჰყო ხელი
მხოლოდ ქურჭლის მომზადებას, მესამემ ხუროობა დაიწყო,
მეოთხემ მეწაღეობა და სხ. რასაკვირველია, მიწის მომუშავეთ
იმაზედ მეტი ხორბალი მოჰყავდათ, რაც მათთვის საკუთრივ
საჭირო იყო და აი ამ მეტ ხორბალს ისინი უცვლიდნენ მე-
წაღეს წაღებში, მკერვალს ტანისამოსში და ხუროს აშენებულ

სახლებში. ამ ნაირათ არც მეწაღე, არც ხურო, არც მკერვალი აღარ უნდებოდა მიწის შემუშავებას, რადგანაც მათ ხორბალი მზათ მოსდიოდათ თავიანთ ნამუშევარში.

ყველასთვის სახეირო აღმოჩნდა ამ გვარათ შრომის განაწილება. მიწის მომუშავე, გუთნის ხმარებას მიჩვეული, ერთი წყვილი უხეირო წალის შეკერვას ორი კვირა მაინც მოუნდებოდა, მაგრამ კარგი მეწაღე ორ დღეში საუკეთესო წაღებს შეჰკერავდა. ამიტომ მიწის მომუშავე აძლევდა მეწაღეს წაღებში იმდენს ხორბალს, რამდენსაც პირველი მოამზადებდა იმ დროს განმავლობაში, რომელსაც უკანასკნელი მოანდომებდა ერთი წყვილი წალის შეკერვას, ე. ი. ორ დღეს. ამ გვარათ დანარჩენი 12 დღე თავისუფალი რჩებოდა მიწის მუშას. იმ დროის ხალხი მაინცა და მაინც თავისი ნაშრომის მომეტებულ ნაწილს თვითვე ხმარობდა და მარტო უმცირეს ნაწილს სცვლიდა თავისათვის საჭირო სხვის ნაწარმოებზე. ცნობილია, რომ საკუთარი ხელით ბევრს ვერ გააკეთებ და რომ არ მოეგონა კაცს რაიმე საშუალება სხვა-და-სხვა ნივთების მოსამზადებლად, იგი მუდამ მძიმე ტვირთ ქვეშ, ტანჯვაში და სიღარიბეში იცხოვრებდა.

თვისდა საბედნიეროთ ადამიანები იგონებენ მაშინებს; მაშინა აძლევს მათ საშუალებას მოკლე დროში, ცოტათ თუ ბევრათ მოხერხებული მეცადინეობით მოამზადონ ის საჭირო ნივთები, რომელთა გაკეთებისთვის საკუთარი ხელით უნდა მოენდომებიათ ძალიან ბევრი დროც და ამასთან ვერც მაგრე რიგათ ხეირიანი გამოიმღვარიყო. მაგალითად, სოფლის მჭედელი ერთი უხეირო ნალის გაკეთებას ანდომებს რამდენიმე საათს მაშინ, როდესაც ფაბრიკაში მომუშავე მაშინის შემწეობით ერთ წაშს ამზადებს ორას ცალს მშვენიერს და მაგარ ნაღს.

ფეიქარმა ხელით საქსოვ დგიმზე (ткацкий станокъ) უნდა

ბევრი შრომა დახარჯოს, რომ რამდენიმე არშინი ტილო მოქსოვოს; მაშინაზე-კი 5—6 საათში რამდენიმე ათასს არშინ ტილოს ჰქსოვს ფეიქარი. ასე და ამ გვართ მაშინა დიდ შეღავათს აძლევს ადამიანს, იგი უმზადებს მას მცირე ხანში მრავალს, ცხოვრებისათვის საჭირო, ნივთს. აი, მიზეზიც, რომ გვარიანი ტანსაცმელი, კაი სადგომი და ყოველივე ის, რაც ადამიანის ცხოვრებას აუხეობებს, ასი წლის წინეთ მხოლოდ მდიდრებისთვის იყო ხელ-მისაწვდომი. ხელით შრომა ამზადებდა ფრიად მცირე საქონელს, ახლა-კი მაშინა ამზადებს იმდენს, რომ მისი ნაწარმოები ეყოფოდა ყველა ადამიანს...

მეცნიერთა გამოანგარიშებით, ყველამ რო დღეში მარტო ხუთი საათი იშრომოს დღევანდელი შრომის იარაღებით, საკმარისი იქნებოდა ადამიანის ყველა მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, თუ ამასთან ავიცილებდით თავიდან უწყესრიგობას თანამედროვე წარმოებაში. მაშასადამე, რომ უფრო გააუხეობესონ მაშინები და სრულიათ განიდევნოს ხელით მუშაობა, მაშინ ხომ დღეში სამი საათიც საკმარისი შეიქნებოდა. რამდენი თავისუფალი დრო დაუჩრებოდა მაშინ ადამიანს სწავლისთვის, გასართობად და დასასვენებლად!.. ჩვენი ნათქვამიდან ცხადათ სჩანს, თუ რა დიდი მნიშვნელობა ჰქონია მაშინებს ადამიანთა ნივთიერი მდგომარეობის განკარგებისათვის, რამდენათ უადვილებენ მათ შრომას და რამდენ საშუალებას აძლევენ, სიამოვნებით და ბედნიერათ გაატარონ თავისი სიცოცხლე. ამითაც არ ისაზღვრება მაშინების ზეგავლენა საზოგადოებრივ ურთიერთობაზე და მათ წესრიგზე. ერთ დროს ყოველი ცალკე ტომი, სოფელი და ყოველი მიწის მოამუშავე კერძო ოჯახიც-კი თითონ იმზადებდა ყველაფერს, რაც-კი მას ესაჭიროებოდა.

ყოველი მიწის მუშა საკუთარი ხელ-საფქვევით იმზადებდა ფქვილს და პურსაც თითონვე იცხობდა; საკუთარი ნართიდან

იგი ქსოვდა ტილოს, ცოლი-კი უკერავდა ტანსაცმელს. ასევე ტყეში ხეებსაც თითონ სჭრიდა, გამოაჭონდა და ქოხს იშენებდა. ამ გვართ ყველა ასეთი ოჯახი სცხოვრებდა სხვებთან დამოუკიდებლათ. ერთ მშვენიერ დღეს, რომ მთელი კაცობრიობა დაღუპულიყო, ეს ოჯახი თუმცა მარტო თავის ანაბარა დარჩებოდა, მაგრამ არაფერს-კი წააგებდა და ჩვეულებრივ განაგრძობდა ცხოვრებას. ახლა ვნახოთ რომელიმე დიდი ფაბრიკა, აქ მუშები ძლიერ დამოკიდებულნი არიან ერთი-ერთმანეთზე. უბრალო ზეთის წამცხები მუშა რო გახდეს ავით და მის მაგიერ სხვა ვერავინ იშოვონ, მთელ ფაბრიკაში მუშაობა შესწყდება და ყველა მუშებმა, ერთი მომუშავეს ავადმყოფობის გამო, მუშაობას დროებით თავი უნდა დაანებონ. თუნდ ხელოსნობა შევადაროთ ფაბრიკის წარმოებას. ყველა ხელოსანს, რომელსაც-კი გაუკეთებია რაიმე ნივთი, სრული უფლება აქვს სთქვას, რომ ნივთი მომზადებულია ხოლო მისი საკუთარი შრომით, ფაბრიკის მომუშავე-კი ამზადებს მარტო ნაწილს რომელიმე ნივთისას. ავიღოთ, მაგალითად, ქინძისთავი, რომლის მომზადება ასი წლის წინათ ასწერა ჯამ სმიტმა. ქინძისთავის მომზადება 18 სხვა-და-სხვა საქმეთ იყო დაყოფილი. ერთი მავთულს აკეთებდა, მეორე ასწორებდა მას, მესამე აპრიალვებდა, მეოთხე ჰკვეცდა, მეხუთე წვერს უკეთებდა, რაზედაც თავი უნდა დაემაგრებინათ, მეექვსე, მეშვიდე და მერვე თავებს აკეთებდნენ; ცალკე მუშა ამაგრებდა თავებს, ცალკე მუშა უსვამდა საღებავს და, სხვათა შორის, იყო კიდევ ისეთი მომუშავე, რომელიც მომზადებულ ქინძისთავებს ქალაქში აბნევდა.—მე თვითონ მინახავს ერთი პატარა ფაბრიკა,—ამბობს ადამ სმიტი, სადაც 10 კაცი მუშაობდა უბრალო იარაღებით და ამზადებდა დღეში 48,000 ქინძისთავს (თითო მომუშავეზე მოდის—4,800). ყველა ამ მუშებს ცალ-ცალკე რომ ემუშავნათ სხვების დაუხმარებლათ

(შრომის გაუნაწილებლათ) და გვარიანათ არ ყოფილიყვნენ გაცნობილნი საქმესთან, უეჭველია, თითო მაგანი დღეში ვერც 20 ქინძისთავს მოამზადებდა, და, შეიძლება, ერთიც ვერ გაეკეთებინა.

საფრანგეთის მეცნიერს სეის მოჰყავს ერთი უფრო განსაცვიფრებელი მაგალითი, საიდანაც ვტყობილობთ, რომ შრომის განაწილება სასარგებლოა, სახელდობრ ლაპარაკობს სათამაშო ქალაღდების ფაბრიკაში მომზადებაზე:—ყოველი ცალი სათამაშო ქალღდისა, —ამბობს სეი—გაღადის 70 სხვა-და-სხვა ჯურ მუშათა ხელში: ერთნი მარტო ქალღდს ამზადებენ, მეორენი საღებაეს, მესამენი სამ ფურცელ ქალღდს ერთი-ერთმანეთზე აკრავენ, საიდანაც შემდეგ სათამაშო ქალღდებსა სკრიან და საქაჯავის ქვეშ აწყობენ. ერთნი ქალღდს უკანა მხარეს უღებავენ, მეორენი ჰბეჭდავენ მათზე სურათებს შავი საღებავით, მესამენი სურათებს სხვა-და-სხვა საღებავით ჰღებავენ, მეოთხენი აშრობენ. ზოგ მუშას მინდობილი აქვს ქალღდის რიგზე დაწყობა და სხ. ამ გვართ შრომის დანაწილების შედეგი სწორეთ გასაოცარია. სათამაშო ქალღდის ერთს ფაბრიკაში, საღაც მხოლოდ 30 კაცი მუშაობღა, მზადღებოღა 15500 ცალი დღეში, ე. ი. ყოველ მუშაზე მოღიოღა 500-ზე მეტი. თვითეული მუშა რო იძულებული ყოფილიყო სკოღნოღა ყოველივე საქმე სათამაშო ქალღდის მომზადებაში, მაშინ ყოველ მათგანს რამდენიმე წელიწადი დასკირღებოღა მის სხვა-და-სხვა საქმის შესასწავღად და ვერც ერთი მათგანი ვერ შესძღებღა დღეში ორ ქალღდზე მეტის მომზადებას. ბევრმა დრომ განვღო მას შემდეგ, რაც ჯამ სმიტი და სეი სცხოვრებღნენ. ჯერ ისვე იმათ დროსვე თითო მომუშავე ასრულებღა მარტო მკირე ნაწიღს იმ საერთო შრომისას, რომელიც საკიროა ქინძისთავის ან სათამაშო ქალღდის მოსამზადებღათ. ჩვენ დროს-კი მუშის შრომა ფაბრიკაში უფრო გა-

ადვილებულია: ერთი მაშინა ეწევა მავთულს, მეორე სკრის მას, მესამე საქინძისთაოდ დაქრილ მავთულს ამწვეტებს და სხვა... მუშა მარტო პირში აძლევს მაშინას მავთულს და ჰკრეფს უკვე დაქრილს, ანუ მომზადებულს. აქ მაშინა მაშინისთვის არის საჭირო, და თუმცა მუშები მაშინებით ერთსა და იმავე საქმეს ასრულებენ, მაგრამ მათ შორის დამოკიდებულება აქ უფრო ძლიერია, რადგანაც ყველამ ხელი უნდა შეუწყოს მაშინის მოძრაობას: ასწიონ, ანუ დასწიონ ხელები, მიუახლოვდნენ ანუ დაშორდნენ იმის და გვართ, თუ საით და როგორ ტრიალებს მაშინის თვლები, ე. ი. ყველა მუშები თანაბრათ საჭირონი არიან.

არც ჯდამ სმატას დროინდელ ფაბრიკის მუშებს და არც ეხლანდელ ფაბრიკის მომუშავეთ არ შეუძლიათ გვიჩვენონ, თუ მომზადებული ქინძისთავის რომელი ნაწილია ნამდვილათ მათი, ან მათის ამხანაგების ნაშრომი. ამის ჩვენება უფრო ძნელია უზარმაზარ მაშინაში, რომლის გაკეთებაში ისინი ერთად იღებდნენ მონაწილეობას სხვა წვრილ მაშინების შემწეობით.

ჩვენი დროის წარმოების წეს-რიგი აერთებს ყველა ფაბრიკებში მომუშავეთ. ყოველ ფაბრიკას დამოკიდებულება აქვს იმ ფაბრიკებთან, რომლებიც, მაგალითად, უმზადებენ მას დაუმუშავებელ მასალას, უგზავნიან მაშინებს და სხვათა შორის იმ ფაბრიკებთანაც, რომლებსაც თვით უგზავნის მომზადებულ საქონელს. არა თუ ფაბრიკებს, ყოველ ერს აქვს დამოკიდებულება იმ უცხო ერებთან, რომლებსაც ის უგზავნის თავის საქონელს და ამის ნაცვლათ მოსდის მას იმათი ნაწარმოებიც; მთელი განათლებული კაცობრიობა წარმოადგენს ღდეს ერთ-სულ არსებას, რომლის ცალკე ნაწილები, ე. ი. კერძო ერები მაგრათ არიან ერთმანეთში დაკავშირებულნი და ერთი ერთმანეთისაგან დამოკიდებულნი. ეს მათი

ერთმანეთთან დამოკიდებულება დღითი-დღე მატულობს. წინათ, როდესაც მიმოსვლა სახელმწიფოთა შორის ძალიან ძნელი იყო უგზოობისა და შიშინაობისა გამო, ყოველი სახელმწიფო იმას ცდილობდა, რომ თვითონ მოემზადებინა თავისთვის ყოველივე, რაც-კი მას დასჭირდებოდა ცხოვრებაში; ახლა-კი ყოველი სახელმწიფო თითონ მარტო იმას აკეთებს, რაც მისთვის უფრო სახეიროა, დანარჩენ საქონელს-კი მოეზიდება სხვა სახელმწიფოებიდან. კაცობრიობის ამ განვითარების მოკლე განხილვიდან ჩვენა ვხედავთ, რა რიგათ იცვლება მთელი მისი ცხოვრება შრომის იარაღთა განვითარებით და წარმოების წესრიგის შეცვლით. სანამ სახელმწიფოში მისდევენ მარტო მიწათ-მოქმედებას, ვისთვის რა საჭიროა ან რკინის გზები, ან მეცნიერება: ყოველი თემი, ყოველი სოფელი სცხოვრობს კარ-ჩაკეტილი, სრულიათ მოწყვეტილია დანარჩენ ქვეყნიერებას. ყველგან აქვთ თავისებური ზნე-ჩვეულებანი, წეს-რიგი ცხოვრებისა და ნაშრომ-ნაღვაწიც მომუშავეთა სრულ საკუთრებას წარმოადგენს. ხოლო, როდესაც არსდება დიდრონი ფაბრიკები, უსათუოთ იმართება ამ დროს რკინის გზებიც საქონლის გადასატან-გადმოსატანად; ხალხი იწყებს მალიმალ ერთი ადგილიდან მეორეზე გადასვლ-გადმოსვლას; კერძო პირთა შრომის ნაწარმოები ჰკარგავს კერძო ხასიათს და საზოგადო კუთვნილებად ჰხდება, რის გამოც მთელი კაცობრიობა ერთიანდება.

მეცნიერება ამტკიცებს, რომ კერძო საკუთრება, ოჯახის ფორმა და სახელმწიფო წეს-წყობილება იცვლება შრომის იარაღთა განვითარებისა და წარმოების წეს-რიგის შევადგენით. უბრალო სახელოსნო დასკვებსე მომუშავეთ, უნდა ჰქონდეთ, რასაკვირველია, სხვანაირი წეს-რიგი, ვიდრე იმათ, ვინც მუშაობს დიდრონ ფაბრიკებში უზარ-მაზარი მაშინებით.

ადამიანთა შრომა მუდამ ამზადებს რაიმე ნივთს: სტოლს, მათს და სხ. ეს ნივთები იყიდება. კითხვა იზადება: რატომ იყიდება ესენი იმ ფასათ და არა ამა-და-ამ ფასად? ვიცით აგრეთვე, რომ პური მხოლოდ ზოგიერთებს მოჰყავთ, სარგებლობით-კი ყველანი სარგებლობენ; კიდევ იზადება ეს კითხვა: რანაირათ სარგებლობენ ის პირნი, რომელთაც იგი არ მოჰყავთ? კიდევ და კიდევ: სტოლის გასაკეთებლათ ხომ საჭიროა ხე და იარაღები, მაშ როგორ დავიბრუნოთ ხის მოჭრა-დახერხვაში და იარაღებში დახარჯული ფული? რატომ არის ამასთანავე, რომ ყველა კაცი ერთ ნაირათ საჭიროებს და ეძებს ფულს? ყველა ამ კითხვებზე პასუხს იძლევა ჰოლოტაჟური ეკონომიკა. ის გვასწავლის სიმდიდრის გაჩენა-განვითარების კანონებს. ბოლოსა და ბოლოს-კი, როგორც ყოველისფერი, ეს კანონებიც იცვლებიან შრომის იარაღთა განკარგებით და წარმოების წეს-რიგის ზე-გავლენით.

I.

შრომა და მისი განაწილება.

არტო ზოგიერთ ქვეყნებში, როგორც, მაგალითად, ინდოეთის ნაყოფიერი მიწებშია, ბუნება თითქმის მუქთად აძლევს ადამიანს სიცოცხლისათვის უსაჭიროეს საზრდოს. ბანანა, ჭურის სეკები და ინდის ხურმა იქ ტყეშია-კი იზრდებიან თავის თავად და აუარებელ ხილს ისხავენ იქაურ მცხოვრებთა გაურჯელათ. ამასთან იქაური თბილი ჰავა ხელს უწყობს მცხოვრებლებს უტანისამოსოთ და უსახლ-კაროთ იცხოვრონ, რადგანაც უმველებელი დაბურული ხეები მშვენივრად იფარავს მათ ავღარში.

ყველა სხვა ქვეყანაში-კი ადამიანს ბევრი შრომა სჭირდება, რომ ცოტაოდნათ მაინც უზრუნველ-ჰყოს თავისი არსებობა. ადამიანის კეთილ ღღეობა აქ მთლად დამოკიდებულია მხოლოდ და მხოლოდ თავის საკუთარ შრომაზე. დავუკვირდეთ ადამიანთა ცხოვრებას უფრო დაახლოებით. თუმცა მათ შორის ყველაფერი შრომით კეთდება, მაგრამ შრომა ბევრ გვარია, ერთი შრომა განსხვავდება მეორისაგან. ჩვენ ვხედავთ მთავრებს, რომელთა მთელი შრომა გამოიხატება ქვეყნის მფლობელობაში, კანონებისა და ბძანებათა წერაში და სხ. ვხედავთ აგრეთვე ღენერლებს, რომელთა ცხოვრება ჯარის გაწვრთნა-მომზადებაში მიდის; არიან მინისტრები, რომელნიც განაგებენ სახელმწიფოს აუარებელ მოხელეთა შემწევობით; ვხედავთ ვაქრებს და მწარმოებლებს, რომელთაც ადგილიდან ადგილზე გადააქვთ საქონელი და ასე სხვა-და-სხვა საქონლის გაცვლა-გამოცვლით შუამავლობენ. მრავალი ხალხი მუშაობს არხების გაყვანაზე, გზა-ტყეცილებისა და რკინის გზების გაკეთებაზე, რაც ძრიელ სასარგებლოა ყველასთვის, თუმცა დიდ შრომას თხოულობს მომუშავეთაგან.

ესეც-კი უნდა მოგახსენოთ, რომ ყველა ამ გვარ საქმეს ასრულებს მომუშავეთა უმცირესი ნაწილი. უმრავლესობა-კი უნდება დაუმუშავებელი მასალის მომზადება-შემუშავებას. მაგალითად, მიწისა და მადნის მუშები, მეთევზენი, მონადირეები აგროვებენ და ამზადებენ მხოლოდ დაუმუშავებელ მასალას. სხვა მუშები-კი ფაბრიკებში, წისქვილებში და თორნე-ფურნეებში მუშაობენ ამ დაუმუშავებელ მასალაზე და დამუშავებულ საქონელს აწვდიან ხალხს. ყველა ამ საგნებს, თუ უკვე გასასყიდათ არის მომზადებული, ეწოდება საქონელი. საქონელი აკმაყოფილებს არა მარტო იმ პირთა მოთხოვნილებას, რომელთაც მოამზადეს იგი, არამედ მთელ საზოგადოებისას.

II.

ფუფუნება, ბანახომა (роскошь)

აზოგადოთ ყველანი ფიქრობენ, ვითომც შეძლებულთა გადაჭარბებული ცხოვრება შეადგენდეს მუშათა ხელ-ფასისა და მათ კეთილდღეობის წყაროს. ჰგონიან, რომ მდიდრებმა აღარ ჩააცვან თავიანთ ცოლებს და ქალებს აბრეშუმისა და ხავერდის ტანისამოსი, რომ მათს ოთახებში არ ეფინოს ძვირფასი ხალები, კედლებზე გაკრული არ იყოს ძვირფასი შპალიერი, რომ ოთახები მორთული არ იყოს ძვირფასის ხელოვნებით მოჩუქურთმებული ავეჯეულობით და სხვა ათას გვარი, თუმცა საუცხოვო, მაგრამ უსარგებლო ნივთებით, მაშინ მრავალი მუშა, რომელიც ამზადებს ყველა ამ ზემოთ ჩამოთვლილ ნივთებს, უსაქმოდ დაჩქაობდა და მასთან ერთად უხელფასოდ, ე. ი. ცხოვრების სახსარი მოესპობოდათო. აქედგან ბევრსა სწამს, რომ ვითომ ძვირფასი გადაჭარბებული ცხოვრება ჰკვებავს მრავალ ლატაკ მუშას. დღევანდელ ცხოვრების ვითარებაში ასეთი შეხედულობა, საუბედუროთ, ბევრს მიაჩნია სრულ ჭეშმარიტებად. გავარჩიოთ ეს შეხედულობა უფრო დაახლოვებით.

ხალხის ცხოვრებისათვის საჭიროა სხვა-და-სხვა საქონელი და ამის გამო მუშებმა ანუ მწარმოებლებმა უნდა იმდენი საქონელი მოამზადონ, რომ ყველასთვის საჭირო იყოს. თანამედროვე ეკონომიურ პირობებში, თავის შრომაში ყველა იღებს ფულს, რომლითაც ის ყიდულობს დუქნებში და მაღაზიებში თავისი ცხოვრებისა და ოჯახისათვის საჭირო საგნებს. მრავალ გვარი საქონელი, რომელიც გამოტანილია ბაზარში და რომელიც აწყვია საწყობებში, მაღაზიებში და დუქნებში

გასასყიდათ, შეადგენს მუშათა მარჯვენისა და შრომის ნამოქმედარს.

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ ყოველ მუშას გამოაქვს ბაზარში მისი შრომით მომზადებული საგნები და ამათ ნაცვლად მიაქვს იქიდან სხვა ნივთები, ღირებულობით მიტანილ საგნების თანასწორი. აქ ცხადათ დავინახავთ, რომ მუშები, რომლებიც ამზადებენ მდიდრული ცხოვრებისათვის საჭირო ნივთებს, ამ თავისივე ნამოქმედარიდამ თითქმის არაფერს არ ხმარობენ, რადგან ეს ნივთები მათთვის სრულიად მეტია.

ყველა ის ჩვეულებრივი საგნები, ურომლებოთაც ადამიანებს ცხოვრება არ შეუძლიათ, მაგალითად: საქმელი, ტანსაცმელი, ჭურჭელი და სხვა უსაჭიროესი ნივთები, აწყვია ცალკე საწყობებში; ამ საწყობებიდან ყიდულობენ ამ ნვთებს, როგორც მწარმოებელი მუშები, ისე ისინი, რომლებიც საზოგადოებას რაიმე სამსახურს უწევენ. ეს საწყობები სავსეა ხოლმე იმ საგნებით, რომელნიც ყველასათვის აუცილებელ საჭიროებას შეადგენენ. ეს იმას ამტკიცებს, რომ ნაწარმოები იმ მუშათა, რომლებიც მხოლოდ ყველასათვის უსაჭიროეს ნივთებს ამზადებენ, იმდენად ბევრია, რომ ჰყოფნით არა მარტო მწარმოებელ მუშებს, არამედ იმათაც, რომელნიც მდიდრებისათვის საფუფუნე ნივთებს ამზადებენ და კიდევ, ვინც საზოგადოებას რაიმე სხვა სამსახურს უწევს.

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ მეორე საწყობში აწყვია მარტო საფუფუნე ნივთები და საგნები; თუმცა ეს საწყობი სავსე იქნება მხოლოდ იმ მუშათა შრომით და ოფლით მომზადებულის საგნებით, რომლებიც განსაკუთრებით მდიდრული ცხოვრების დასაკმაყოფილებელს შეადგენენ, მაგრამ ამ განყოფილებიდან მხოლოდ მდიდრები წაიღებდნენ ამ ნივთებს, რომლებიც იმავე დროს იმ საწყობებიტაც სარგებლობენ, სა-

დაც ყველასათვის საჭირო ნივთები აწყვია; აქედან ისინი წაიღებდნენ: პურს, ხორცს და სხვ.

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ მოთხოვნილება საფუფუნე საგნებზე მოისპოა, ე. ი. ამ საგანთა წარმოება შესწყდა. იმ მუშებმა, რომელნიც აქამომდე ამ საგანთა წარმოებაში იყვნენ დაბანდებულნი, რომ შიმშილით არ დაიხოცნენ, ძალა უნებლიეთ უნდა დაიწყონ მომზადება ყველასათვის საჭირო საგნებისა. ამ შემთხვევაში ესენი თავიანთ ნაწარმოებს იმ საწყობებში გაგზავნიდნენ, სადაც ყველასათვის საჭირო ნივთები აწყვია, და ამ სახით, ყველასათვის საჭირო საგანთა რაოდენობა იმატებდა. ამის წყალობით, ახლა ყველას შეეძლებოდა წინანდელზე უფრო მეტი საგნები წამოეღო ამ საწყობიდან. აგხსნათ ეს მაგალითებით. წარმოვიდგინოთ, რომ ქაღების მორთულობა, სახლის მოწყობილობა და საქმელ-სასმელები, რომელიც ერთ შექცევაში (წვეულებაში) დაიხარჯება, ღირს 100,000 მანეთად; ეს დაახლოვებით შეადგენს ერთი მუშის 100,000 სამუშაო დღის ხელფასს. თითქმის 330 კაცს უნდა ემუშავნა მთელი წლის (300 დღე) განმავლობაში, რომ მოემზადებინა ყველა ის საგანი, რომელიც ერთ საღამოს დაიხარჯა. თვითონ მუშები-კი, რომლებიც ამზადებენ ყველა ამ საგნებს, უმეტესად დიდ გაჭირებაში სცხოვრობენ, აუტანელ ტანჯვაში და საშინელ სიღარიბეში ატარებენ მთელს თავიანთ სიცოცხლეს. ფეიქარს, რომელიც ძვირფას, წმინდა ტილოს ამზადებს, ხშირათ უხეირო ჩითის პერანგიც-კი არა აქვს ხოლმე თავის პატარა ბავშვისთვის; მუშა ქალი, რომელიც თავის თვალის ჩინს ჰკარგავს ძვირფასი, ობობას ქსელსავით წმინდა არშიების მოქსოვაზე, ხშირად ხანგრძლივ ტანჯვაში შიმშილით სულსა ლევს ხოლმე; მკერვალი ქალები, კაცები, ყვავილების მომზადებელ-გამყიდველნი და სხვ. თავიანთ სიცოცხლის მომეტებულ დროს შიმშილში ატარებენ. ყველა ამ მშრომელთა

კარგათ იციან, რომ იმათი შრომის ნაყოფი ძალიან სწრაფად იხარჯება. სულ სხვა იქნებოდა, რომ ამ 330 კაცს მთელი წლის განმავლობაში მხოლოდ უბრალო ჩითი, მაუდი და სხვა ყველასათვის უსაჭიროესი საგნები მოემზადებია; ასეთი შრომა არა თუ მარტო მათ შემოსავლა გვარიანის ტანისამოსით, არამედ იმდენს მოამზადებდნენ, რომ მათი შრომის ნაყოფი ორჯელ მეტ მცხოვრებს შემოსავლა.

ავილოთ მეორე მაგალითი: მდიდარი კაცი აშენებს თავისთვის სასახლეს, რომელიც ყოველივე მასალით და მორთულობით უჯდება 300,000 მანეთი. შრომა, რომელიც დაიხარჯება ერთი ოჯახისათვის აშენებულ სახლზე ეთანასწორება 1000 კაცის წლიურ შრომას. რამდენს უბრალოს, მაგრამ მკვიდრს და ფართო სახლს ააშენებდა ერთი წლის განმავლობაში ეს ათასი კაცი და რამდენ ღირებ ოჯახს (რომელნიც ნესტიან და ცივ სარდაფებში ატარებენ მთელ თავიანთ სიცოცხლეს) შეეძლებოდა გვარიან ოთახებში ეცხოვრა და თავისი სიცოცხლე გაეხანგრძლივებინა.

ჩვენ ვეთანხმებით იმ აზრს, რომ საფუფუნე ნივთებზე შენე-დულობის განსაზღვრა ძალიან ძნელია. იმ საგნებს, რომლებიც 50 წლის წინეთ იშვიათი საშოვარი იყო და რომლებითაც მაშასადამე, მხოლოდ მდიდრებს შეეძლოთ ესარგებლათ, ახლა წარმოების გაუმჯობესებისა და გაადვილების წყალობით, ყველა ხმარობს და ყველასათვის უსაჭიროეს მოთხოვნილებას შეადგენენ ისინი. შეიძლება დანამდვილებითა ვთქვათ, რომ რამდენათაც უფრო გაფართოვდება ასეთი საგნების წარმოება, იმდენათ ისინი გახდებიან ყველასათვის უსაჭიროეს საგნებად. ველურ ხალხს საპნის ხმარება მომეტებულ რამედ მიაჩნია; მუშათა უმრავლესობა, საუბედუროდ, დღემდის გაზეთების და წიგნების კითხვას ალმაცერათ უტკერის, მეტ საქმედ მიაჩნია, — გაზეთებისა და წიგნების კითხვა რა ჩვენი საქმეა, — ამბობენ

ისინი; თვითონ მწარმოებლებიც სწორეთ ასე უცქერიან წარმოების მეცნიერულ ნიადაგზე დაყენებას. მაინცა - და - მაინც ჩვენი შეხედულობა საფუფუნე ნივთებზე არ იქნება შემცდარი, თუ ვაღვიარებთ, რომ ამ ნივთებით სარგებლობს მხოლოდ მცხოვრებთა უმცირესობა. სადაც მცხოვრებთა უმრავლესობა არ მისდევს გახეთის კითხვას და საპნის ხმარებას, იქ საპნის მკეთებელნი და ასოთ-ამწყობნი მუშაობენ მხოლოდ უმცირესობისათვის, ასე რომ თავიანთ საკუთარი ნაწარმოებიდან თვითონ თითქმის არაფერს ხმარობენ.

ამ გვარათ: მუშათა მომეტებული ნაწილი რომ თავის შრომას საფუფუნე საგნების მომზადებას არ ანდომებდეს, მაშინ იმათი შრომა მოხმარდებოდა ისეთი საგნების წარმოებას, რომლებიც ყველასათვის საჭიროა, ხოლო რადგანაც ახლანდელი მაშინების წყალობით ადამიანის შრომა ფრიად ნაყოფიერი შეიქნა, ე. ი. სულ ცოტა ხანში აუარებელ უსაჭიროეს საგნებს ამზადებს, ამიტომ ამ შრომის ნაყოფი ეყოფოდა მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად ყველა ადამიანებს, ცხოვრება ყველასათვის გაადვილდებოდა და განკარგდებოდა, თვითეულ წევრს საზოგადოებისას დაურჩებოდა მეტი თავისუფალი დრო, რომელიც მისცემდა მას საშუალებას შეესწავლა სხვა-და-სხვა მეცნიერება-ხელოვნება, განვეითარებია თავისი გონება და გამხდარიყო სრული ადამიანი.

10738

III.

საქონლის ღირებულება.

ვენს დროში, როდესაც ყველა ჰყიდის თავის შრომას (ანუ ნაწარმოებს, თუ საკუთარ სახელოსნოში მუშაობს) და აღებულ ფულით ყიდულობს ყველაფერს, რაც

კი რამ სჯირია, მუდამ იბადება კითხვა: რა ღირს ესა თუ ის საქონელი? ვაფასებთ აგრეთვე ახალ აღმოჩენილ რამეს, ვამობთ, რამდენათ ძვირფასია მეგობრობა, ახალი ამბის გაგება, რაიმე სამსახურის გაწევა, ვაფასებთ ჯანის სიმთელეს და სიცოცხლეს. სიტყვას „ღირებულება“ ჩვენ ვხმარობთ თითქმის ყოველ წამს, ამიტომ ჩვენთვის აუცილებლათ საქიროა ვიცოდეთ—თუ რას ნიშნავს ეს სიტყვა.

უნდა ფილოსოფოსი იყო, რომ შეიგნო ყოველივე ის, რასაც შენს გარშემო ყოველ დღე ხედავო,—სთქვა საფრანგეთის გამოჩენილმა ფილოსოფოსმა რუსსომ. მართლაც—და ყველაზე ძნელი გასაგები უფრო ის არის, რასაც ჩვენ ყოველ დღე ვხედავთ, ეს იმიტომ, რომ ადამიანის თვალი ეჩვევა ასეთ მოვლენათა ცქერას და ყურადღებას აღარ აქცევს მათ.

თანამედროვე საზოგადოების სიმდიდრეს შეადგენს აუარებელი საქონელი. ავსნათ ჯერ ისა, თუ რაზეა დამოკიდებული საქონლას დარბუჯება.

თუ ჩვენა გვაქვს რაიმე ნივთი, იმით ორ-ნაირად შეგვიძლია ვისარგებლოთ. ერთი მხრით, შეგვიძლია ჩვენვე მოვიხმაროთ იგი, მეორე მხრით,—გავცვალოთ სხვა ნივთზე, ე. ი. ამ ნივთის საშვალებით შევიძინოთ სხვა. პირველ შემთხვევაში ნივთის მოხმარება იქნება ბუნებრივი, ხოლო მეორე შემთხვევაში—არა-ბუნებრივი; მაგალითად, ფეხსაცმელის ბუნებრივი დანიშნულება ის არის, რომ ჩავიცვათ ფეხზე; ხოლო თუ ფეხსაცმელს ვცვლით სხვა ნივთზე, ეს მისი ბუნებრივი დანიშნულების წინააღმდეგია, დარღვევაა.

ასეთი ორ-გვარი ღირებულება: სახმარაო და გასაცვლელი—შეამჩნია საგანში 2200 წლის წინეთ საბერძნეთის ფილოსოფოსმა არისტოტელმა. მაგრამ იმ დროს ნაწარმოების მომეტებული ნაწილი უნდებოდა თვითონ მწარმოებლებსვე და ისყიდებოდა მხოლოდ უმცირესი ნაწილი, რომელიც არ შეად-

გენდა მწარმოებელთა საქიროებას. ჩვენს დროში-კი ნაწარმოების უმთავრესი დანიშნულება არის გასუადჯა. ასეთი ხასიათის წარმოებას, ე. ი. როდესაც, ნაწარმოები უმთავრესათ ბაზარში გადის გასაცვლელად, ჰქვია კაპიტალისტურია. ყოველი გასაცვლელად მომზადებული საგანი, უნდა ვისთვისმე საქიროებას შეადგენდეს, უნდა ადამიანის რაიმე მოთხოვნილებას აკმაყოფილებდეს. თქმა არ უნდა, რომ ისეთ ნივთში, რომელიც არავისთვის საქირო არ არის, არავინ გაიღებს ფულს. ამის გამო საქონელს უსათუოთ უნდა ჰქონდეს სახმარა ღირებულება. მხოლოთ სასარგებლო ნივთი შეიძლება გახდეს საქონლად, მაგრამ ისიც უნდა ვთქვათ, რომ რასაც სახმარი ღირებულება აქვს, ყველაფერს კი ვერ ვუწოდებთ საქონელს. სინათლე, ჰაერი, მზის სხივები, წყალი მდინარეში, — ყველა ეს საგნები შეადგენენ ადამიანისთვის საქირო ნივთებს, მაგრამ არც ერთი მათგანი არ წარმოადგენს საქონელს. ეს საგნები ისე მრავლათ იშოვება ბუნებაში, რომ მათ მოსაპოვებლად ადამიანს არავითარი შრომა არა სჭირდება. მაგრამ თუ წყალს თავს მოვუყრით და არხებით ქალაქში გამოვიყვანთ, ე. ი. თუ მის გამოყვანაში დაეხარჯავეთ შრომას, ამ შემთხვევაში წყალს ჩვენთვის ექნება გასაცვლელი ღირებულება, იმის გამო, რომ მის გამოყვანაზე დაიხარჯა ადამიანის შრომა; წყლის სახმარ ღირებულებას შეუერთდა გასაცვლელი ღირებულება და წყალი გადაიქცა საქონლად. მაშასადამე, მხოლოთ ნაყოფიერ შრომას შესძლებია საგნებისათვის ღირებულების *) მინიჭება, და, სადაც ადამიანის შრომა არ დახარჯულა, იქ არც გასაცვლელი ღირებულება იქნება.

ამის ასახსნელად ავიღოთ სულ უბრალო მაგალითი, ე. ი.

---

*) ამის დაბლა ცალკე ხმარებული სიტყვა „ღირებულება“ აღნიშნავს გასაცვლელ ღირებულებას.

ფულებს თავი დაუანებოთ და წარმოვიდგინოთ, რომ ერთი საქონელი მეორეზე იცვლება პირდაპირ, ფულის უშუაშაველოთ. ფეიქარმა მოქსოვა 20 არშინი ტილო, რომელიც მისთვის არაა საჭირო; მკერვალმა შეჰკერა ერთი ხელი ტანისამოსი, რომელსაც აგრეთვე თვითონ არ საჭიროებს. ფეიქარისთვის ტანისამოსია საჭირო და მკერვალისათვის ტილო, ამიტომ ესენი გასცვლიან თავიანთ ნაწარმოებს პირდაპირ, თუ 20 არშინი ტილოს ღირებულება ეთანასწორება ერთი ხელი ტანისამოსის ღირებულებას. ფეიქარი განაგრძობს მუშაობას და სცვლის ტილოს სხვა-და-სხვა საქონელზე; მაგალითად, ის იძენს 20 არშინ ტილოთი ერთ სტოლს, 100 გირვანქა პურს, 40 ტომარა ნახშირს და, სხვათა შორის, წიგნს. ყოველ გაცვლის დროს გასაცვლელი ღირებულებანი ერთმანეთს ეთანასწორებიან, მაშასადამე, 20 არშინი ტილოს ღირებულება ეთანასწორება ერთი ხელი ტანისამოსის ღირებულებას, ერთი სტოლისას, 100 გირვანქა პურისას, 40 ტომარა ნახშირისას და, სხვათა შორის, წიგნის ღირებულებას. აქედან სდგება შემდეგი ანგარიში:

20 არშინი ტილო	ღირს იმდენი, რამდენიც	1 ხელი ტანსაცმ.
20 " " " "	" " " "	1 სტოლი.
20 " " " "	" " " "	100 გირ. პური.
20 " " " "	" " " "	40 ტომ. ნახშირი.
20 " " " "	" " " "	1 წიგნი.

ყველა ეს საგნები აკმაყოფილებენ ადამიანთა სხვა-და-სხვა გვარ მოთხოვნილებას. მართალია, ამ საგნების დანიშნულება და ის ნივთიერება, რისგანაც მათ აკეთებენ, სხვა-და-სხვა გვარია, მაგრამ ამის-და მიუხედავათ ყველა ეს ნივთები წარმოადგენენ ადამიანის შრომას, განხორციელებულს იმ ნივთიერებაში, რომელსაც ბუნება აწვდის ადამიანს. ამ საგანთა სხვა-და-სხვაობა იწვევს გაცვლას, რადგანაც ტანისამოსს

არავინ არ გასცვლის ტანისამოსზე, ტილოს—ტილოზე; იცვლება ერთმანეთზე მხოლოდ სხვა-და-სხვა გვარი ნივთები. განვიხილოთ საქონელი დაახლოებით და ვნახავთ, რომ ტილოში განხორციელებულია შრომა ფეიქრისა, რომელმაც მიწის მომუშავისაგან მომზადებული სელი გარდაჰქნა ნართად. ტანისამოსში შეერთებულია შრომა ფეიქრისა, მკერვალისა და აგრეთვე მწყემსისა, რომელმაც ფეიქარს მატყლი მოუმზადა; სტოლში შეერთებულია შრომა ხის მომჭრელისა, მხერხავისა და ღურგლისა; აგრეთვე პურშიაც ჩვენა ვნახავთ მეპურისა, მეწისქვილისა და მიწის მხენელის შრომას, ნახშირში განხორციელებულია მენახშირის შრომა; წიგნში—დამწერისა, ქალაქის მკეთებელ მუშებისა, ასოთ-ამწყობისა და მკაზმავისა. ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ნაწარმოები ძალიან კანსხვავდება ერთი-მეორისაგან: ერთი შეიცავს ღურგლის შრომას, მეორე—მენახშირისას, მესამე—მწერლისას და სხვა. მათ შორის საერთო მხოლოდ ის არის, რომ ყველას გაკეთება ერთნაირად მოითხოვს ადამიანის მხრივ ძალას ანუ შრომას. რაც უფრო უბრალო და ადვილია საქმე, მით უფრო ნაკლები შრომა და დრო სჭირდება მის შესწავლას, და რაც უფრო ძნელია, მით უფრო მეტი.

თუ ჩვენ დავუბრუნდებით იმ დროს, როდესაც მიწის მხენელი თვითონ ფქვავდა ხორბალს ხელ-საფქვავზე და პურსაც თვითონ აცხობდა საკუთარ ფქვილისას, ვნახავთ, რომ ნართსაც სახლში ამზადებდნენ და არა ფაბრიკაში, აგრეთვე ტანისამოსსაც სახლში ჰკერავდნენ, ამიტომ იმ დროს ერთი და იგივე კაცი მიწასაც ხნავდა, მეწისქვილობასაც ეწევოდა და პურის მცხობლობასაც.

ერთი და იგივე კაცი ასრულებდა პირველათ მიწის მომუშავის საქმეს, მერე ფეიქრისას და ბოლოს მკერვლისას. იგივე კაცი სჭრიდა ტყეში ხეებს და იშენებდა სახლს. მაშასადა-

მე, ის ერთსა და იმავე დროს იყო ხეების მჭრელიც, ხუროც და ღურგალიც. ერთი სიტყვით, ერთი და იგივე კაცი ასრულებდა მრავალ-გვარ საქმეს, — ისეთ საქმეებს, რომლებიც დღეს ერთმანეთს აღარაფრით წააგავს. ყველა ამ სხვა-და-სხვა გვარ საქმეში იხარჯება ერთისა და იმავე კაცის შრომა, რომელიც ცხადათ გვიჩვენებს, რომ საგანთა გარეგან სხვა-და-სხვაობას არაფითარი მნიშვნელობა არა აქვს მათ საერთო მხარესთან, ე. ი. შრომასთან.

ყველა ზემოთ ნაჩვენებ საქონელში: ტილოში, ტანსაცმელში, სტოლში — შედის ერთისა და იმავე ადამიანის შრომა. მათ შორის განსხვავება მხოლოდ შრომის რაოდენობაზეა დამოკიდებული, — იმ შრომისა, რომელიც ერთგვარათ არის განხორციელებული ყოველ მათგანში. სტოლის გაკეთებაზე შეიძლება 20-ჯერ მეტი შრომა დაიხარჯოს, ვიდრე ერთ არშინ ტილოს მომზადებაზე, აქედან 20 არშინ ტილოს მომზადებას მოუწდება 20-ჯერ მეტი შრომა, ვიდრე ერთ არშინს და სხ. თუ მე ვამბობ, რომ 20 არშინი ტილო ღირს იმდენი, რამდენიც ერთი სტოლი, ეს იმას ნიშნავს, რომ სტოლის გასაკეთებლად იმდენივე შრომაა საჭირო, რამდენიც 20 არშინ ტილოს მოსამზადებლად*). აქ ჩვენ ყურადღებას არ ვაქცევთ იმას, რომ ღურგლის მუშაობა არა ჰგავს ფეიქრისას: ჩვენ ვიცით, რომ ეს ორივე საქმე ერთნაირათ მოითხოვს ადამიანის ძალღონეს და ამიტომ ვადარებთ ერთმანეთს ადამიანის შრომით მომზადებულ საგნებს.

გამოდის, რომ საფუძველი გასაცვლელ ღირებულები-

---

*) მოგახსენებათ, რომ შედარება შეიძლება მხოლოდ ერთ-გვარი საგნებისა, და თუ ჩვენ სხვა-და-სხვა გვარ საგნებს ვადარებთ ერთმანეთს, როგორც ტილო და წიგნებია, აქ სახეში გვაქვს მხოლოდ მათი საერთო მხარე, ე. ი. მათში განხორციელებულ შრომის რაოდენობა.

სა, რომელიც აქვს ყველა საქონელს, ყოფილა ადამიანის შრომა. საქონელს აქვს არა მარტო ღირებულება საზოგადოთ, არამედ უწყებულო, სრულებით განსაზღვრული გასაცვლელი ღირებულება. ცნობილია, რომ გასაცვლელი ღირებულება ერთი რომელიმე საქონლისა, შეიძლება, მეტი ან ნაკლები იყოს, ვიდრე მეორე საქონლისა, მაგრამ, რადგანაც გასაცვლელი ღირებულების საზომს შეადგენს შრომა, ამიტომ საქონლის ერთმანეთთან შედარებისა და ღირებულებათა მეტ-ნაკლებობის დროს უნდა სახეში ვიქანიოთ მათ გაკეთებაზე დახარჯულ შრომის რაოდენობა. ახლა გავიგოთ, რით იზომება შრომის რაოდენობა? შრომა შეიძლება გავზომოთ იმ დროის რაოდენობით, რომელიც მოუხდა რაიმე ნივთის მომზადებას; მაშასადამე ჩვენ შეგვიძლია გავიგოთ, რამდენი საათი მოუხდა ფეიქარი ტილოს მოქსოვას და მკერვალი ტანსაცმელის შეკერვას. ფეიქრის მუშაობა ყოველ შემთხვევაში განსხვავდება მკერვალის მუშაობისაგან; მიწის მუშაობის შესწავლა უფრო ადვილია და ცოტა დროსაც მოითხოვს, ვიდრე იმისა, რასაც აკეთებს მეცნიერი, მსწავლელი. რომ ფეიქარი ან დურგალი გახდეს, უნდა რამდენიმე დრო მოანდომო ხელობის შესწავლას. აქედან ცხადათა სჩანს, რომ დურგლის და ფეიქრის ყოველ საათის შრომაში შედის ნაწილი იმ შრომისა, რომელიც მათ მოანდომეს ხელობის შესწავლას; მაშასადამე, დურგლის ერთი საათის შრომა უფრო რთულია, ვიდრე ერთი საათისავე შრომა იმ უბუბრალო მუშისა, რომელსაც არავითარი ხელობა არ შეუსწავლია. ასეთ განსხვავებას უფრო ცხადათ გვიჩვენებს მეცნიერის შრომა. მეცნიერმა ბევრი წლები მოანდომა საზოგადო სწავლა-ცოდნის შეძენას, შემდეგ ორი-სამი წელიწადი კიდევ დასჭირდა საგნების სპეციალურათ შესწავლისათვის, რომ რაიმე წიგნი დაეწერა. ასე რომ ამ წიგნის დაწერაში შედის ნაწილი იმ შრომისა, რომელიც დასჭირდა მწერალს ჯერ სა-

ზოგადო სწავლის მისაღებად და მერე საგნის სპეციალურათ შესწავლისათვის. ამის გამო მეცნიერის ერთი საათის შრომა ეთანასწორება უბრალო მუშის ათი საათის შრომას.

მკითხველის ყურადღებას ახლა ჩვენ მივაქცევთ **ათულ შრომას** და, სხვათა შორის, — იმას, თუ ასეთი შრომა რით განსხვავდება უბრალო ანუ მარტივი შრომისაგან. შრომა, რომლის შესრულება არ მოითხოვს კაცისაგან არავითარ მომზადებას ანუ ხელობის ცოდნას, იწოდება უბრალო, მარტივ შრომა; სხვა ყოველ გვარი შრომა-კი, რომელიც მოითხოვს ცოდნა-მომზადებას, არის უაღრესი ანუ **ათული შრომა**. რთული შრომა ერთსა და იმავე დროს ჰქმნის მეტ გასაცვლელ ღირებულებას, ვიდრე უბრალო, ანუ მარტივი შრომა. ავხსნათ ეს მაგალითით.

წარმოვიდგინოთ, რომ მეცნიერმა რამდენსამე უნაყოფო ცდას სამი წელიწადი მოაწოდო და მხოლოდ შემდეგ ამდენი შრომისა რამე იარაღი გამოიგონა. აქ ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ამ იარაღის ღირებულება ეთანასწორება სამი წლის შრომას. თუ ჩილინგრის (სლესრის) თანაშემწე სამი წელიწადი უნდება ხელობის შესწავლას, რომ შემდეგ კლიტე გააკეთოს, ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ამასაც შეეძლოს თავის გაკეთებულ კლიტეს სამი წლის ნამუშევარი დაარქვას; არ შეუძლია იმიტომ, რომ ის მთელ თავის სიცოცხლეში გააკეთებს არა მარტო ერთ კლიტეს, არამედ რამდენიმეს. წარმოვიდგინოთ, რომ ჩვენმა ჩილინგარმა სამი წლის შემდეგ ისე შეისწავლა ხელობა, რომ ერთი კლიტის გაკეთებას ნახევარი დღე (ექვსი საათი) უნდება. ამ ექვს საათში გაკეთებული კლიტე არ შეიცავს ხელობის შესწავლაზე დახარჯულ სამი წლის შრომას; ყოველი საათი ჩილინგრის შრომისა შეიცავს მხოლოდ ნაწილს იმ სამი წლის შრომისას, რომელიც ხელობის შესწავლისათვის დასჭირდა ჩილინგარს. ძნელია განვსაზღვროთ რაოდენობა იმ

შრომისა, რომელიც გადავიდა თვითეულ კლიტეში ხელობის შესწავლაზე დახარჯულ შრომიდან, — ძნელია იმიტომ, რომ არ ვიცით, მთელ თავის სიცოცხლეში რამდენ კლიტეს გააკეთებს ჩვენი ჩილინგარი; ჩვენ მხოლოდ ის შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყოველ კლიტეში შედის რამდენიმე ნაწილი იმ შრომისა, რომელიც ჩილინგარმა ხელობის შესწავლას მოანდომა. წარმოვიდგინოთ, რომ იმ ექვს საათში, რომელიც უნდება კლიტის მომზადებას, შედის კიდევ რამდენიმე ნაწილი ხელობის შესწავლაზე დახარჯულ შრომისა, მაგალითად, ერთი საათი. ასე რომ ხელოსნის ექვსი საათის შრომა უდრის უბრალო მუშის შვიდი საათის შრომას, რადგანაც პირველის ექვსი საათის შრომას ემატება კიდევ ერთი საათი ხელობის შესწავლაზე დახარჯულ დროდან. ამ ნაირათ ყოველ-გვარი შრომა (რთული და მარტივი) შეგვიძლია შევუფარდოთ საზოგადო, უბრალო მუშის, შრომას, რომელიც თავის მხრივ, წარმოადგენს საზომავ არშინს ყოველ-გვარ შრომისას. რაოდენობა ამ საზოგადო, უბრალო შრომისა, რომელიც იხარჯება ამა თუ იმ საქონლის მომზადებაზე, სრულიათ საზღვრავს საქონლის გასაცვლელ ღირებულებას; თვითონ შრომის რაოდენობა-კი იზომება სამუშაო ღრას რაოდენობით.

წარმოვიდგინოთ, რომ ფეიქარმა ნახევარზე მეტი სამუშაო დროსი დასვენებას მოანდომა, რის გამოც 20 არშინი ტილოს მოქსოვას ორჯელ მეტი სამუშაო დრო მოუწდა. ფეიქარმა რომ ორი ხელი ტანისამოსი მოსთხოვოს მკერვალს 20 არშინ ტილოში, უეჭველია, შემდეგს პასუხს მიიღებს უკანასკნელისაგან: „ჩემთვის სულ ერთია, რამდენი საათიც მოუწდი შენ 20 არშინი ტილოს მოქსოვას; მე ვიცი მხოლოდ ის, რომ ჩვეულებრივი და ბევრითი შრომით 20 არშინი ტილოს მომზადება შეიძლება ამა-და-ამ დროს განმავლობაში, რის გამოც ეგ შენი ნამუშევარი ღირს ამ საზოგადო დროსთან შედარებით და არა

იმ დროსთან, რომელიც შენ დასვენებაში გაატარე. შენ თუ ორჯელ მეტი დრო მოანდომე ამ ტილოს მოქსოვას სიზარმაცის გამო, ეგ რა ჩემი ბრალია, ჩემთვის მნიშვნელობა მხოლოდ საშუალო საზოგადო შრომას აქვს და არა დასვენებაში გატარებულ დროს”.

ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ ჩვენმა ფეიქარმა უფრო ბეჯითათ იმუშავა და 20 არშინი ტილო წინანდელზე ნაკლებ დროში მოქსოვა, იბადება კითხვა: ამ ნამუშევარში ნაკლები დროა დახარჯული საზოგადო შრომასთან შედარებით თუ არა? ფეიქარმა უფრო იაფათ უნდა გაჰყიდოს თავისი ტილო თუ არა? ფეიქარი ამ ნაირათ გასჯის: როდესაც მე ზარმაცობა დავიწყე და მძიმეთ ვიმუშავე, ეს სამუშაო დრო არავინ მიიღო სახეში, რადგანაც ამ შემთხვევაში მე ჩვეულებრივზე მეტი დრო მოვანდომე 20 არშინი ტილოს მომზადებას, და მიპასუხეს: ამ ნაქერი ტილოს მოქსოვა უფრო ნაკლებ დროში შეიძლება და ამის გამო მომცეს უფრო ნაკლები ფასი, ვიდრე მე ვთხოვდი. ახლა-კი, როდესაც ბეჯითათ და დაუსვენებლათ ვიმუშავე და ჩვეულებრივზე ნაკლები დრო მოვანდომე 20 არშინ ტილოს, სრული უფლება მაქვს მოვითხოვო სრული ფასი, ე. ი. ფასი, იმ საზოგადო სამუშაო დროსი, რომელსაც ანდომებენ საზოგადოთ სხვა მუშები 20 არშინი ტილოს მოქსოვას.

ჩვენს ფეიქარს სრული ნება აქვს ილაპარაკოს ამ ნაირათ, რადგანაც აქ არ არის ლაპარაკი იმ შრომის რაოდენობაზე, რომელიც მოანდომა ამა თუ იმ მუშამ რაიმე ნივთის მომზადებას. საქონლის ღირებულებას საზღვრავს არა რომელიმე კერძო პირის შრომა, არამედ გამოცდილი ბეჯითი მუშის საზოგადოთ საჭირო დრო. მაშასადამე, საქმე კერძო შემთხვევებზე არა ყოფილა დამოკიდებული და არც კერძო პირების შრომაზე, არამედ საზოგადო სამუშაო დრო, რომელიც საჭიროა ამა თუ

ამ საგნის მოსამზადებლად, საზღვრავს საქონლის ღირებულებას.

სხვათა შორის, ყურადღება უნდა მივაქციოთ იმ გარემოებასაც, რომ სამუშაო დროს რაოდენობა, რომელიც საჭიროა სტოლისა, ტილოსი, ტანსაცმლისა და სხვა-გვარ საქონელთა მოსამზადებლად, დამოკიდებულია არა მარტო მუშის გამოცდილება-ბეჯითობაზე, არამედ შრომის იარაღთა ავ-კარგიანობაზედაც, მაგალითად, მაშინებზე და სხ. მაშინები-კი ყველა მუშისაგან ერთ-ნაირათ ითხოვს მეცადინეობას, ასე რომ აქ კერძო პირის სიზარმაცეს, ან გამოცდილებას აღვილი აღარ აქვს.

გლახი, რომელიც ხელის ხერხით ხერხავს ხეს, უფრო მეტ დროს ანდომებს საქმეს, ვიდრე დურგალი სახერხავი მაშინით იმავე ხის გახერხვას, რის გამოც გლახი უფრო დიდ ხანს მოუნდება სტოლის გაკეთებას, ვიდრე მაშინებით მომუშავე; სოფლელი ფეიქარი უფრო მეტ დროს ანდომებდა ტილოს მოქსოვას, ვიდრე ფაბრიკაში მომუშავე ფეიქარი; წიგნების მბეჭდავი ხელით საბეჭდავზე უფრო დიდხანს მოუნდება დაბეჭდვას, ვიდრე მაშინაზე მომუშავე მბეჭდავი და სხვ.

აქედან ასეთი დასკვნა შეგვიძლია გამოვიყვანოთ: რაც უფრო განვითარებულია შრომის იარაღები, მით უფრო ნაყოფიერია ადამიანის შრომა, ე. ი. თვითუფრო ნივთის მომზადებას უფრო ნაკლები შრომა დასჭირდება. აი სწორეთ ამ დროს ჰქვია საზოგადოთ საჭირო სამუშაო დრო, რომელიც უნდება რომელიმე საქონლის მომზადებას ასეთის გაუმჯობესებულ იარაღებით, და როდესაც გვინდა განვსაზღვროთ საქონლის ღირებულება, სახეში უნდა ვიქონიოთ სწორეთ ასეთი დრო, ე. ი. საშუალო მუშის შრომა გაუმჯობესებულ იარაღებით; იმ დღიდან, რა დღიდანაც უფრო გაუმჯობესდება ჩვენის დღევანდელ შრომის იარაღები და როცა ეს იარაღები წარმოება-

ში ძველ იარაღთა ადგილს დაიჭერენ, წინანდელი საზოგადოთ საქირო სამუშაო დროც დაჰკარგავს მნიშვნელობას, ე. ი. იმ ნივთების ვაკეთებას, რომლებსაც წინეთ აკეთებდნენ, ახლა წინანდელზე ნაკლები დრო დასჭირდება, და ამიტომ მათი ღირებულებაც დაიწვეს. ასე რომ ახლა საზოგადოთ საქირო სამუშაო დრო სხვა იქნება.

წარმოვიდგინოთ, რომ საფეიქრო მაშინა ჰქსოვს საათში იმდენ ტილოს, რამდენსაც უბრალო ფეიქარი თავის დაზგაზე ძლიერს მოამზადებს ერთ დღეში. ამ შემთხვევაში ფეიქარს უწოდებენ ზარმაცს და მის ნაშრომს იმავე ფასს დაადებენ, რასაც მაშინაზე ერთ საათში მოქსოვილ ტილოს. რატომ ჰხდება ეს ასე? იმიტომ, რომ საზოგადოებაში ვეფობენ წარმოების ისეთი პირობანი, რომელნიც გაუმჯობესებულ შრომის იარაღთა შემწეობით (მაშინებით) მოითხოვენ მხოლოდ ერთი საათის შრომას იმ ნივთების მომზადებაზე, რომლებსაც ხელით სამუშაო დაზგაზე მთელი დღე უნდა ჰყენებდნენ ფეიქარი.

რადგანაც შრომის იარაღები, მაშინები და სხ. მუდამ განვითარება-გაუმჯობესებაშია, ამის გამო ყოველი საქონლის გასაცვლელ ღირებულების რაოდენობაც იცვლება, ძირს იწვეს. ეს იმიტომ, რომ ყოველი საქონლის გასაცვლელი ღირებულება განისაზღვრება საზოგადოთ საჭირო საშუალო საიუშაო დროს. რადგან იმით და ეს დრო-კი მცირდება იარაღთა გაუმჯობესობის გამო. კიდევ ვავიმეორებთ, რომ საქონლის გასაცვლელ ღირებულების რაოდენობას საზღვრავს არა ის სამუშაო დრო, რომელიც მოანდომა ამა თუ იმ კერძო პირმა რომელიმე ნივთის მომზადებას, არამედ საზოგადოთ სამუშაო დრო გაუმჯობესებულ იარაღებით. აქედან ცხადია ვხედავთ, რომ საზოგადოთ სამუშაო დროა ის დრო, რომელიც უნდება ნივთის მომზადებას საუკეთესო შრომის იარაღებით და სრულიათ საზღვრავს საქონლის გასაცვლელ ღირებულებას.

არის კიდევ ერთი საყურადღებო მოვლენა. ყოველი საქონელი უსათუოდ აკმაყოფილებს ადამიანის რაიმე მოთხოვნილებას. ცხოვრებაში გამოუსადგვარ ნივთის შექმნას არავინ მოისურვებს და, მაშასადამე, ასეთი ნივთი ვერც საქონელი გახდება. შრომა, დახარჯული ცხოვრებაში გამოუსადგვარ ნივთის მომზადებაზე, ჩაითვლება უსარგებლო და ტყუილათ დაკარგულ შრომად; ამ გვარი შრომა არ იქნება საზოგადოებისთვის საჭირო შრომა, რის გამოც მისგან მომზადებულ ნივთს არავითარი გასაცვლელი ღირებულება არ ექნება.

ახლა ჩვენ უნდა აღვნიშნოთ ისა, რომ მარტო ისეთი საგნები კი არ არსებობენ, რომლებიც არავისთვის გამოსადგენი არ არიან, არამედ არის ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ყველასათვის გამოსადგეი და სასარგებლო ნივთები რჩება გამოუსადგვარ ნივთებად, რადგან ამათზე მოთხოვნილება უკვე დაკმაყოფილებულია, ე. ი. როდესაც იმაზე მეტი ნივთები მზადდება, რასაც საზოგადოება საჭიროებს.

მაგალითად, სტოლი ხომ ფრიად საჭირო და სასარგებლო ავეჯია ყოველ ოჯახში, მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ ათას ოჯახს უნდა ჰქონდეს ორი, სამი, თუნდა ოთხი სტოლით მეტი იმაზე, რაც აქვთ ახლა. წარმოვიდგინოთ ისიც, რომ ღურგლებმა მოამზადეს იმდენი სტოლი, რომ თვითველ ოჯახზე მოვიდა 50 სტოლით მეტი იმაზე, რაც უკვე აქვთ. ცხადია, რომ არც ერთი ოჯახი მუქათათაც-კი არ წაიღებს ამდენ სტოლს, თორემ ყიდვას ვინღა ამნობს! რა უნდა გვებასუხნა ღურგლებისთვის იმ შემთხვევაში, თუ ისინი ასეთი სიტყვებით მოგვმართავენ: „ჩვენ ამ სტოლების გაკეთებაზე ვიმუშავეთ საუკეთესო იარაღებით და მასთან ბეჯითათ, ამის გამო ჩვენ გვსურს საზოგადოებამ იყიდოს ჩვენი სტოლები და მოგვცეს ნამდვილი ფასი“. პასუხი, თქმა არ უნდა, ასეთი იქნებოდა: „თქვენ რომ ყოველი ოჯახისათვის მოგემზადებიათ

ორი ან სამი სტოლი, მაშინ სხვა იქნებოდა, თქვენი სტოლები გაუყიდავი არ დაჩქებოდა და მასთან დიდ მადლობასაც მიიღებდით ჩვენგან. სამუშაო დრო, რომელიც მოუნდებოდა ამ სტოლების მომზადებას, ჩაითვლებოდა საზოგადოებისათვის საჭირო და, მაშასადამე, სასარგებლო დროდ. ახლა-კი, აბა, რა გიყოთ, სად წავიღოთ ეს ამდენი სტოლი? ადგილსაც ვერ ვუშოვით, რომ დავაწყოთ, თორემ გამოყენებას ვინლა ჩივის; ყოველ 50 სტოლში 47 მეტია, ე. ი. არავისთვის არაა საჭირო. რად დაჰკარგეთ ტყუილათ, უსარგებლოთ როგორც თქვენთვის, აგრეთვე საზოგადოებისთვის, ამოდენა სამუშაო დრო?...“

ასეთი პასუხის შემდეგ უეჭველია ღურგლები დაგვეთანხმებოდნენ, რომ მათ მართლაც ტყუილ-უბრალოთ დაკარგეს ამოდენა შრომა. მართლაც-და სულ ტყუილ-უბრალოთ დაიკარგა ყველა ოჯახისათვის 47 სტოლის მომზადებაზე დახარჯული სამუშაო დრო და სარგებლობა მოიტანა მხოლოდ სამ სტოლზე დახარჯულმა შრომამ. უსარგებლო შრომა არ ითვლება საზოგადოებისათვის საჭირო შრომად, რის გამოც ასეთი შრომის ნაყოფს არ აქვს არავითარი გასაცვლელი ღირებულება.

წარმოვიდგინოთ, რომ 50 სტოლის მომზადებას დასჭირდა 50 სამუშაო დღე, ე. ი. ყოველი სტოლის გაკეთებას—ერთი დღე. 50 სამუშაო დღეში, რომელიც დაიხარჯა ყოველი ოჯახისათვის, 47 დღე უსარგებლოთ დაიკარგა 47 უსარგებლო სტოლის გაკეთებაზე. ამ 50 სამუშაო დღეში მხოლოდ 3 დღე ითვლება საზოგადოებისთვის საჭირო სამუშაო დროდ, დანარჩენი 47 დღე-კი საზოგადოებისთვის საჭირო არ არის.

რადგანაც გასაცვლელ ღირებულებას ჰქმნის მხოლოდ საზოგადოებისთვის საჭირო სამუშაო დრო, ამიტომ 50 სტოლის ღირებულება ეთანასწორება 3 სტოლის ღირებულებას. წარ-

მოვიდგინოთ, რომ ღურგლებმა 50 სტოლიდან 47 დასწვეს; დანარჩენ 3 სტოლში მიიღებენ იმდენს, რამდენსაც 50-ში. გამოდის, რომ 50 სტოლი ეთანასწორება 3 დღის ნაშრომს, ასე რომ ერთი სტოლი = $\frac{3}{50}$ დღის ნაშრომს.

როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითიდან დავინახეთ, საქონლის გასაცვლელი ღირებულება არ ყოფილა დამოკიდებული მარტო საზოგადოთ საქირო დროზე, რომელიც სჭირდება ნივთის გაკეთებას გაუმჯობესებულ იარაღებით. აქ, სხვათა შორის, საყურადღებოა ისიც, შეადგენს თუ არა საზოგადოებისთვის აუცილებელ საქიროებას სამუშაო დრო, დახარჯული ამა თუ იმ ნივთის გაკეთებაზე? ე. ი. ნივთს, მომზადებულს ამ თუ იმ შრომით, საქიროებს თუ არა საზოგადოება? და თუ სამუშაო დრო დაიხარჯა იმაზე მეტი, რაც საქიროა საზოგადოებისთვის, ე. ი. თუ მომზადდა იმაზე მეტი ნივთები, რასაც საზოგადოება მოითხოვს, აქ შრომის შედეგში გვრჩება უსარგებლო, მეტი ნივთები.

რაც ვთქვით საქონლის ღირებულების შესახებ, იგივე ითქმის სხვა-და-სხვა სამსახურზედაც. რაიმე სამსახურის შესრულების ღირებულება დამოკიდებულია საზოგადოებისათვის საჭირო დროზე. უნდა ყურადღება მიექცეს იმ გარემოებას, რომ ზოგიერთ სამსახურის შესრულებას ნაკლები დრო და შრომა სჭირდება და თუ ასეთი სამსახური ძვირათ ფასდება, აქ სახეში უნდა ვიქონიოთ ის დრო, რომელიც დასჭირდა ამა თუ იმ პირს საქმის გვარიანათ შესწავლაზე. ამ შემთხვევაში, იმ დროს, რომელიც სჭირდება რაიმე სამსახურის შესრულებას, უნდა მივუმატოთ რამდენიმე ნაწილი საქმის შესწავლაზე ანუ მომზადებაზე დახარჯულ დროსი. ასეთ მოვლენას ვხედავთ, სხვათა შორის, ექიმის სამსახურში. ექიმის ავადმყოფთან მისვლას და წამლის გამოწერას დიდი დრო არ სჭირდება და ეს უკანასკნელი თუ დიდ ფასს იღებს თავის გასამჯელოდ, ამის მიზეზი

მდგომარეობს იმ დროში, რომელიც მან მოანდომა ექიმობის შესწავლას; ასე რომ ექიმის სამსახურის ღირებულება შეგვიძლია ვაესახლვროთ ამ ნაირათ: ექიმობის შესწავლას სჭირდება 5 წელიწადი, რომ შემდეგ 30 წელიწადი იექიმოს; ამ ნაირათ ყოველ 6 წელს მისი ექიმობისას უნდა მიეუმატოთ 1 წელიწადი ექიმობის შესწავლაზე დახარჯულ დროდან; რის გამოც ექვსი წლის სამსახურის ღირებულება შეეფარდება უბრალო მუშის 7 წლის ნაშრომს. მთელ ევროპაში რომ მართო ერთი საექიმო სასწავლებელი იყოს, ექიმობის შესწავლა გაძნელებოდა, ბევრი დრო დასჭირდებოდა მის შესწავლას და ამის გამო ექიმის სამსახურიც გაცილებით უფრო ძვირათ ეღირებოდა. ისიც-კია, რომ სახელგანთქმული ექიმები ახლაც მეტს იღებენ იმაზე, რაც ეკუთვნით, მაგრამ აქ საგნის აშკათობა იჩენს თავს, რომელიც საზოგადოთ არღვევს ეკონომიურ ცხოვრების ბუნებრივ მიმდინარეობას.

IV.

ფული და ფასი.

ვენ უკვე ვიცით თუ რაზეა დამოკიდებული საგანთა ღირებულება. მაშასადამე, როდესაც ვცვლით ორ სხვა-და-სხვა სასარგებლო საგანს ერთი-ერთმანეთზე, მაგალითად, რკინას ტილოზე, გვეცოდინება, თუ რამდენი გირვანქა რკინა შეიძლება მივცეთ 20 არშინ ტილოში. ცხადია, 20 არშინ ტილოში მივცემთ იმდენ გირვანქა რკინას, რამდენი გირვანქაც შეიძლება გაკეთდეს ადამიანის იმ საზოგადო შრომით, რომელიც მოხმარდა 20 ირშინ ტილოს მომზადებას.

მაგრამ ის, რაც ცხადია ჩვენთვის დღეს და რაც ადვილათ შეგვიძლია გამოვიანგარიშოთ ყოველ გაცვლის დროს, სრულიათ გაუგებარი და აუხსნელი იყო ველურებისთვის, რო-

მღებრიც შემთხვევით შეხვედრის დროს უცვლიდნენ ერთმანეთს თავიანთ ნაწარმოებიდან მეტ ნივთებს. აქ სულ უბრალო შემთხვევაზე იყო დამოკიდებული, თუ რამდენ სულს პირუტყვს მისცემდა ერთი ერთი მეორეს იმ უხვირო იარაღში, რომელსაც საჭიროებდნენ ველურნი.

ასეთი რაოდენობა დამოკიდებული იყო ან იმაზე, თუ რომელ ტომს რა ეჭირვებოდა მეორე ტომის ნაწარმოებიდან და ან კიდევ იმაზე, თუ ვინ უფრო ვის მოატყუებდა და სხვა. მაგრამ ამისდა მიუხედავად შრომის იარაღები თანდათან განვითარდა და ამან დაბადა ხალხთა შორის შრომის განაწილება. სხვა-და-სხვა ერებმა მოჰკიდეს ხელი სხვა-და-სხვა გვარ ნივთების მომზადებას. ასეთმა პირობებმა იძულებულ-ჰყო ყველა ერები, რომ მათ გაეცვალათ თავიანთი ნაწარმოები უცხო ერთა ნაწარმოებზე. გაცვლის გახშირების გამო ერთი საგნის რაოდენობა, რომელიც იცვლებოდა მეორე საგნის განსაზღვრულ რაოდენობაზე თანდათან მუდმივი და ყველასათვის ცხადი შეიქნა. მაგალითად, თემს, რომელიც მხოლოდ პირუტყვების მოშენებას მისდევდა, ხშირათ უნდა გაეცვალა პირუტყვები სხვა-და-სხვა მისთვის საჭირო ნივთებზე. წარმოვიდგინოთ, რომ ერთმა თემმა მეორეს გაუცვალა ერთი სული პირუტყვი 10 საუკეთესო შვილდ-ისარზე, მესამეს ორი სული პირუტყვი 1 კოდ ხორბალზე, მეოთხეს ერთი სული ცხვარი ხუთ წყვილ ქალამანზე და სხ. ამ გვართ, ამ თემმა და ყველა იმ ხალხმა, რომლებსაც იგი თავის ნაწარმოებს უცვლიდა, დაისწავლეს დროს განმავლობაში ამა თუ იმ საქონლის ღირებულების გამოანგარიშება; შემდეგ ეს საქონელი შეუფარდეს ერთი სული პირუტყვის ღირებულებას და შესდგა ასეთი ანგარიში:

10 შვილდ-ისარა	ღირს	იმდენი,	რამდენიც	1 სული პირუტყვა.
1 კოდი ხორბალი	„	„	„	1 „ „
5 წყვილი ქალამანი	„	„	„	1 „ „

ამ გვართ, ყველა საჭირო საგნების ღირებულებას უფარდებდნენ ერთი სული პირუტყვის ღირებულებას, რომელიც ითვლებოდა ყველა სხვა საგნების ღირებულებათა საზომად.

რამდენიმე ხნის შემდეგ, როდესაც თვით თემის შინაგან ცხოვრებაშიაც მოხდა შრომის განაწილება და ერთმა ნაწილმა მთელი საზოგადოებისამ მარტო მკერვალობა გაიხადა შრომის საგნად, მეორემ მეწაღეობა და სხ. ყოველ მათგანს თავის მრავალ-გვარ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად ძალა-უნებურათ უნდა გაეცვალა თავისი საკუთარი მარჯვენით მომზადებული ნივთები სხვა კერძო პირთა ნაწარმოებზე. იმ დროს მკერვალს ასეთი ანგარიში შეეძლო შეედგინა:

20 აქშინა ტილა წარმოადგენს ღირებულებას 1 სერთუკისას.

10 გირვანქა ჩაი	„	„	1	„
1 შკაფი	„	„	1	„
2 კოდი ხორბალი	„	„	1	„

მკერვალს მისი სერთუკი ფულის მაგივრობას უწევდა, რომლითაც ყველაფერს იძენდა. უეჭველია, ასეთივე მნიშვნელობა ექნებოდა მეწაღისთვის წაღებს, ღურგლისათვის—შკაფს და სხ.

ცხადია, ვერც ერთი ამ საგანთაგანი ვერ შეასრულებდა ფულის დანიშნულებას უნაკლოდ; მაგალითად, თუ 10 გირვანქა ჩაიში მკერვალი 1 სერთუკს აძლევდა, რას იზამდა იგი იმ შემთხვევაში, როდესაც მარტო 1 გირვანქა ჩაის ყიდვას მოისურვებდა? სერთუკის ნაჭერს ხომ ვერ მისცემდა, რადგანაც დაჭრილი სერთუკი აღარაფრის მაქნისია, და, მაშასადამე, აღარც ღირებულება ექნება. სხვათა შორის, სერთუკის დიდხანს შენახვაც საზარალოა, რადგან მალე ხდება და ღირებულებას ჰკარგავს. ასეთივე დამაბრკოლებელი მიზეზები გადავლობებოდა ხალხს წინ იმ შემთხვევაშიაც, თუ ისინი ფულის

დანიშნულებას სხვა საქონელს მიანიჭებდნენ და არა ოქროსა და ვერცხლს. ფულად გახდომა მხოლოდ ისეთ საქონელს შეეძლო, რომლის დანაწილება შესაძლებელი იქნებოდა, და ამასთანავე ყოველ ნაწილს შერჩებოდა თავისი განსაზღვრული ღირებულება, ყველა ეს თვისება-კი მხოლოდ ოქროსა ჰქონდა და ამიტომ იწყეს ოქროს ღირებულებასთან შედარება ყოველ-გვარ სხვა საქონლის ღირებულებისა; ამ გვარათ ოქრო შეიქნა საქონელ-ფულად.

თავდაპირველათ ყოველ საგნის ღირებულებას ტყობილობდნენ ოქროს განსაზღვრულ წონასთან შედარებით და ასე სჯიდნენ: 1 სერთუკი ღირს, მაგალითად, 2 მისხალ ოქროდ, ერთი შკაფი—3 მისხლად და სხვ. ბოლოს, რომ თავიდან აეცილებიათ ოქროს ხშირ-ხშირათ დანაწილება, აწონვა და მასთან წონაში ადვილათ შესაძლებელი მოტყუებაც, დაიწყეს განსაზღვრული წონის და თვისების ოქროს მოქრა. ასე რომ, როდესაც ამობენ: ერთი სერთუკი ღირს 10 მანეთით, ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი სერთუკის მომზადებაზე დახარჯულა იმდენი შრომა, რამდენიც საჭიროა ათ მანეთიან ოქროს მოთხრასა და შემუშავებაზე*). ახლა, როდესაც არსებობს საქონელი—ოქრო, ფულად მიღებული, მკერვალი, რომელსაც უნდა გასცვალოს სერთუკი მისთვის საჭირო საგნებზე, სახელდობ: პურზე, წაღებზე, წიგნზე და სხ., უეჭველია, აღარ შეუდგება მეპურისა, მეწალისა, წიგნის გამყიდველისა და სხვების ძებნას, რომლებსათვისაც საჭირო იქნებოდა მისი სერთუკი და ამიტომ გაუტყვიდნენ მასში თავიანთ ნაწარმოებს. ახლა მკერვალი ისეთ კაცს ეძებს, რომელიც საჭიროებს მისგან შეკერილ

---

*) ჩვენ თუ დღეს საქონელს ვყიდულობთ არა ოქროთი, არამედ ქალაღდით, რომელსაც არავითარი ღირებულება არა აქვს, ეს იმიტომ, რომ სახელმწიფო ხაზინა ამ ქალაღდში იძლევა ოქროს ანუ ვერცხლს.

სერთუკს, და იღებს იმდენ ფულს, რამდენიცა ჰლირს სერთუკი (ჩვენ უკვე ვიცით, რითაც განისაზღვრება საგნის ღირებულება); აღებულ ფულით ის ყიდულობს ყველაფერს, რაც-კი საჭიროა მისი ცხოვრებისათვის. ასე რომ მკერვალს ბოლოს თავისი სერთუკის ნაცვლად რჩება 20 გირვანქა პური, ერთი სტოლი, ერთი წყვილი სკამი და წიგნი. ყველა ეს საგნები ერთათ იმდენი ღირს, რამდენიც ერთი სერთუკი, ე. ი. სერთუკის მომზადებაზე დახარჯულა იმდენი შრომა, რამდენიც ყველა ზემოთ ჩამოთვლილ ნივთების გაკეთებაზე*). სხვათა შორის, უნდა გვახსოვდეს ისიც, რომ რაიმე საგნის გასაცვლელი ღირებულება, თუ ის ფულებში გამოიხატება და არა ჩვეულებრივ საქონელში, იწოდება მის ფასად. ამის გამო, როდესაც მკერვალი სერთუკში იღებს 10 მანეთს, იტყვიან ხოლმე— სერთუკის ფასი 10 მანეთიაო.

V.

კაკიბალი.

ოდესაც მკერვალი ჰყიდის თავის სერთუკს 10 მანეთად და ანაღებ ფულით შკაფს ყიდულობს, ბოლოს და ბოლოს ხელში რჩება საგანი, ღირებულებით მისი სერთუკის თანასწორი, თუ, რასაკვი-

*) უეჭველია, იმ შრომის გამომანგარიშების დროს, რომელიც დაიხარჯა სერთუკის მომზადებაზე, სახეში უნდა ვიქონიოთ არა მარტო მკერვალის შრომა, არამედ მიწის მუშის შრომაც, რომელმაც მოიყვანა სელი, შრომა ფეიქრისა, რომელმაც სელის ტილო მოქსოვა და, სხვათა შორის, უნდა დავუმატოთ შრომა, დახარჯული საფეიქრო მაშინების გაკეთებაზე, შრომა ფეიქართან სელის გადმოტანაზე, მკერვალთან ტილოს მოტანაზე და სხ.

რველია, სერთუკის მსყიდველმა არ მოატყუა იგი, ან, პირ-
იქით, თუ მკერვალმა არ მოატყუა სერთუკის მსყიდველი.
ერთათ-ერთი სარგებლობა, რომელსაც ჰხედავს მკერვალი სერ-
თუკის გასყიდვაში და შკაფის სყიდვაში არის ისა, რომ იგი
ჰყიდის თავისთვის გამოუსადეგარ ნივთს (სერთუკს) და ყიდუ-
ლობს თავისთვისვე სასარგებლო საქონელს (შკაფს). ამ გვარათ
მკერვალი სრულიათ კმაყოფილია ამ სყიდვა-გასყიდვისა, თუნ-
დაც არაფერს გამოჩჩეს.

ახლა, რას იზამდა ჩვენი მკერვალი, რომ თავისი სერთუ-
კის მსყიდველი ვერ ემოვნა? დურგალი არ მისცემდა შკაფს
სერთუკში, თუ ეს უკანასკნელი მისთვის საჭირო არ იქნებო-
და, და არც, რასაკვირველია, ამავე მიზეზის გამო, მეზურე მის-
ცემდა პურს. ისინი მოისურვებდნენ თავიანთ საქონელში ნაღდი
ფულის აღებას და მკერვალი-კი, თუნდ ათი სერთუკიც ჰქონო-
და, შიმშილით მოკვდებოდა. და რომ ფულები არა გვექონ-
დეს, ყოველი ჩვენგანი ადვილათ ჩავარდება ასეთ მდგომარე-
ობაში. ცხადია, რომ ყოველ კაცისთვის აუცილებლათ საჭი-
როა, იქონიოს, რაც შეიძლება, ზღაპრით ფული, რომლითაც შე-
ეძლოს ყველაფრის ყიდვა, რაც-კი მოესურვება. ასეთი საჭი-
როება დღითი-დღე იზრდება იმისდა კვალათ, თუ რამდენათ
მატულობს ისეთ ნაწარმოების რაოდენობა, რომელიც მზადდება
არა მწარმოებლების მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად,
არამედ გასაცვლელად, რადგანაც ასეთ გარემოებაში ყველა
საჭიროებს სხვისი შრომით დამზადებულ ნივთებს.

მაგრამ საიდან შეიძლება ფულის შექმნა? ოქროს, რო-
გორც მოგეხსენებათ, მუშები მადნებში სთხრიან ხანგრძლივი
შრომით. მაგრამ, რადგანაც უზარ-მაზარი ოქროს მადნის მთე-
ბიც-კი ვერ გააძღებენ მშოერს, ვერ გაათბობენ სიცივისგან
დაძრულ-გაყინულს, ამიტომ ოქროს მწარმოებელთ უნდა გა-
სცვალონ ოქრო სხვა პირთა ნაწარმოებზე, მაგალითად: პურ-

ზე, ხორბალზე, ტანისამოსზე და სხ. ცხადია, რომ ყოველ ცალ საქონელში ისინი აძლევენ იმდენ ოქროს (მაგალითად, 1 მისხალს), რამდენის შემუშავებაც შეიძლება იმ საზოგადო სამუშაო დროს განმავლობაში, რომელიც დახარჯულა მათგან შესყიდულ საქონლის მომზადებაზე. ამ გვარათ მკერვალი მდენებში მომუშავისაგან იძენს ოქროს და ბაღლად აძლევს სერთუქს, ხოლო ოქროთი ის ყიდულობს მებურისაგან ჰურს, ღურგლისაგან სტოლს და სხ. ეს მაგალითი გვიჩვენებს, რომ მკერვალი თავის ნაშრომს თვითონ ასაღებს ანუ ჰყიდის; ასევე იქცევიან ღურგალი და მებურეც. ეს რომ ყოველთვის ასე ჰხდებოდეს, ე. ი. თვით მწარმოებლები (ხელოსნები და მუშები) რომ ჰყიდიდნენ საკუთარი შრომით მომზადებულ საქონელს და ფულსაც თვითონ იღებდნენ, მაშინ ქვეყანაზე უშრომლათ თავის დარჩენა აღარავის შეეძლებოდა, მაგრამ ჩვენ ვხედავთ, რომ ცხოვრებაში ეს ასე არ არის: არიან ისეთი პირნი, რომელნიც ძალიან მდიდრათ ცხოვრებენ და არაფერს-კი არ აკეთებენ; ეს იქიდან წარმოსდგება, რომ ამ პირთ ერთ-ხელვე შეუძენიათ როგორღაც ფული და მისი შემწეობით შოულობენ ცხოვრების სახსარს. უკეთესათ განვმარტოთ: ფულით ისინი ყიდულობენ საქონელს და მერე ამ საქონელს ჰყიდიან სხვაზე მოკებათ. ასეთი პირნი ყიდულობენ საქონელს არა თავიანთ კერძო მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, არამედ მოგებისათვის, ე. ი. ცდილობენ აიღონ ამ ნასყიდ საქონელში იმაზე მეტი, რაც თვითონ მიუტიათ.

მკერვალი და ღურგალი სცვლიან ერთმანეთში თანასწორი ღირებულების საქონელს, ვაჭარი-კი საქონლის გაყიდვის დროს მუდამ მეტს იღებს იმაზე, რაც თვითონ მიუტია. ამ გვარათ, სუადჯა გასასყიდად ნიშნავს: დავებანდოთ რამდენიმე ფული რაიმე საქონელში იმ მიზნით, რომ ისევ უკან მივიღოთ იგი, მაგრამ ისე-კი, რომ ეს უკან მიღებული ფული იყოს

დაბანდებულზე მეტი. ფული, რომელიც თვით იზრდება ანუ თავის თავს თვითონ ამრავლებს, იწოდება სავაჭრო კაპიტალად (თანხად). ცხადია, რომ ფულს ასეთ გადიდებას არ მოსდევს ანაკითარი ღირებულების შექმნა. მოვიყვანოთ მაგალითი. წარმოვიდგინოთ, რომ პეტრემ იყიდა ივანესაგან 100 მანეთის ტილო და მიჰყიდა პავლეს 110 მანეთად. სანამ ეს ვაჭრობა მოხდებოდა, პეტრეს ჰქონდა 100 მან. ნაღდი ფული, ივანეს ჰქონდა ტილო 100 მანეთად ღირებული, პავლეს-კი, რომელმაც იყიდა ეს ტილო პეტრესაგან, — 110 მანეთი ნაღდი. სამივეს ერთათ ჰქონდათ სულ 310 მან. ღირებულება. ვაჭრობის გათავების შემდეგ პეტრეს ექნება 110 მან., ივანეს 100 მან. და პავლეს ტილო, ღირებული 100 მანეთად. გამოდის, რომ სამივეს ერთათ ისევ 310 მან. ღირებულება აქვთ; განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ 10 მანეთის ღირებულება პავლეს ჯიბიდან გადავიდა პეტრეს ჯიბეში. ეს ასეც უნდა მომხდარიყო, რადგან ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ახალი ღირებულების შესაძენად ადამიანს უსათუოთ შრომა დასჭირდებოდა, რომ ამ ზემო-ნაჩვენებ გზისთვის არ მიემართა. პეტრემ მოახერხა 10 მანეთის შეძენა პავლეს ჯიბიდან თავის საკუთარ ჯიბეში გადატანით მხოლოდ იმიტომ, რომ მან თავისი ფული გახადა სავაჭრო კაპიტალად.

უფრო ადვილათაც შეეძლო პეტრეს თავისი კაპიტალის გადიდება პავლეს საზარალოდ; სახელდობ, პეტრეს შეეძლო თავისი 100 მან. ესესხებია პავლესთვის იმ პირობით, რომ ამ უკანასკნელს უწყებულ ვადის შემდეგ უკანვე დაებრუნებია 100 მანეთი, 10 მანეთის სარგებლით, ე. ი. დაებრუნებია სულ 110 მანეთი. ამ მაგალითიდან ვხედავთ, რომ პეტრე თავისი კაპიტალის გასადიდებლად სრულაათაც არა ყიდულობს რაიმე საქონელს, რომ მერე მეტ ფასად გაყიდოს. აქ პეტრე პავლესაგან იღებს 10 მანეთს სულ ტყუილ-უბრალოთ,

უმატებს თავის 100 მანეთს და ხელ-მეორეთ იწყებს ფულის სარგებლით გასესხებას, — ასე რომ მისი კაპიტალი ჰხდება სავანსო კაპიტალი. ორივე შემთხვევაში ცხადია, რომ არც სავანსო და არც სავანსო კაპიტალი არა ჰქმნის ახალ ღირებულებას, მათ მხოლოდ გადააქვთ ერთი კაცის ქონება მეორეს ხელში.

კაპიტალს შეეძლება ახალი ღირებულების შექმნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის ნახავს და იყიდის ბაზარზე ერთ გვარ საქონელს, სახელდობ, ისეთ საქონელს, რომელიც შეიცავს ახალი ღირებულების შემქნელ ძალას, და თუ ამ ძალას მყიდველი თავის სასარგებლოდ მოიხმარს. ერთათ-ერთი ძალა, რომელიც ჰქმნის ახალ ღირებულებას არის მუშათა ძალა. ამის გამო, როდესაც ბაზარზე გამოდის მუშა — ძალა საქონელივით გასასყიდად, ამას ყიდულობს ანუ ქირაობს ფულიანი კაცი იმ მიზნით, რომ ამ ძალას აწარმოებინოს ახალი ღირებულება ე. ი. გააკეთებინოს იმაზე მეტი ღირებულების ნივთები, რაც თვითონ აქვს მიცემული მუშა-ძალისთვის; წინააღმდეგ შემთხვევაში, ის მუშას არ დაიქირავებს. რა სარგებლობა ექნებოდა კაპიტალისტს მუშისაგან, რომ ამ უკანასკნელისთვის მიეცა მას სრული ღირებულება მთელი დღის ნაშრომისა. ამ შემთხვევაში კაპიტალისტი ვერავითარ სარგებლობას ვერ ნახავდა მუშის დაქირავებიდან. ასე რომ კაპიტალისტი თუ ქირაობს მუშას, ქირაობს იმიტომ, რომ გააკეთებინოს იმაზე მეტი, რასაც ხელფასად აძლევს. მხოლოდ ასეთ პირობებში შეუძლია კაპიტალს ზრდა, ე. ი. გადიდება. აქ აღვიღათ უმატებს კაპიტალი ყოველ 100 მანეთს ნამდვილ ახალ ღირებულებას 10 მან. ამ მიზანს ჩვენი კაპიტალისტი შემდეგი საშუალებით ახწევს: ის ყიდულობს ბაზარზე მუშა-ძალას და აძლევს განსაზღვრულ ფასს, მოჰყავს საკუთარ ქარხანაში, ამუშავებს და ამ ძალით მომზადებულ ნივთებს თვითონ ჰყიდის, რასაკერვლია, თავისდა სასარგებლოდ.

თუ რა გვარ პირობებში ჰხდება შესაძლებელი მუშა-ძალის ასეთი სცილვა და თუ რაზეა დამოკიდებული ფასი ამ სრულიათ თავისებური თვისების საქონლისა, დაეინახავთ შემდგომად.

VI.

მუშა-ძალა როგორც საქონელი.

როგორც წინეთაც იყო ნათქვამი, ყოველი საგანი შეიძლება გახდეს საქონლად. ამ შემთხვევაში საჭიროა მხოლოდ, რომ საგნის პატრონს ჰქონდეს ნება თავისუფლად გამოიყენოს ის ნივთი, რომელიც უნდა გასცვალოს სხვა რამეზე. გარდა ამისა თვით საგანიც უნდა წარმოადგენდეს რაიმე სახმარ ღირებულებას, ე. ი. უნდა შეეძლოს ადამიანის რაიმე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, რადგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში, არავინ არ გასცვლის სასარგებლო ნივთს უსარგებლო საგანზე. გარდა ამისა, თვით სასარგებლო საგანი მისი პატრონისთვის არ უნდა შეადგენდეს სახმარ ღირებულებას, რადგან იგი თავის ცხოვრებისთვის საჭირო ნივთს ვერ გაიმეტებს და, მაშასადამე, არავის გაუცვლის.

ყველა ამ პირობებს ჩვენს დროში სრულიათ ეთანხმება მუშა-ძალა, რომელიც თავის თავს თვითონ ჰყიდის ბაზარზე. განვიხილოთ ის ისტორიული პირობები, რომელთა გამო მუშა-ძალა გარდაიქცა საქონლად.

სანამ მონობა იყო, მუშა-ძალის დაჭირავება არავინ იცოდა; იმ დროს კაცს თავის მუშა-ძალითურთ ჰყიდიდნენ ისე, როგორც ახლა პირუტყვებს ჰყიდიან, და გაყიდვის შემდეგ მონა ჰხდებოდა მყიდველის კერძო საკუთრებად. მონას ისე უცქეროდნენ მაშინ, როგორც საქონელს ანუ ნივთს, რომელიც შეგიძლია, როგორც და რაზედაც გსურს, გასცვალო ყოველ

შემთხვევაში; ერთი სიტყვით, მონა წარმოადგენდა შრომის იარაღს, დაჯილდოებულს სიცოცხლით.

ასეთი შეხედულებისა იყო მონებზე საბერძნეთის ფილოსოფოსი არისტოტელი.

არც ბატონ-ყმობის დროს შეეძლო მუშა-ძალას საქონლად გახდომა. მუშას, რომელიც იძულებული იყო ემუშავნა თავისი ბატონისთვის თითქმის მთელ წელიწადს, არა ჰქონდა არავითარი უფლება თავის ნებაზე გამოეყენებია საკუთარი მუშა-ძალა, გაეცვალა ის ფულზე, ისე, როგორც სხვა-და-სხვა ნივთებს სცვლიან, და ამ გვარათ შესდგომოდა თავისი მუშა-ძალის ფასის გადიდებას ანუ მომატებას. ამ მხრივ ბატონ-ყმობა ბევრით არაფრით განსხვავდებოდა მონობისაგან.

მხოლოდ იმ დღიდან, რა დღიდანაც მუშამ მოიპოვა პიროვნული თავისუფლება და გახდა სხვა პირთაგან დამოუკიდებელი, ამ დღიდან მას უკვე შეეძლო ესარგებლა თვითონ თავისი შრომით საკუთარ სურვილისამებრ, უნდოდა გაჰყიდიდა სხვაზე რამდენიმე ხნის ვადით საკუთარ შრომას, უნდოდა თავისთვის იმუშავებდა.

ჩვენ ვიცით, რომ საგანი მხოლოდ მაშინ ჰხდება საქონლად, როდესაც იგი სასარგებლოა და როცა მისი პატრონი არ საჭიროებს მას: ამიტომ მუშა-ძალა, რომელიც ჰქმნის ყველაფერს, რაც-კი საჭიროა ცხოვრებაში, რითაც სიცოცხლობს ხალხი და რაც მთელ კაცობრიობას ასულდგმულებს, მხოლოდ მაშინ ჰხდება საქონლად, როდესაც მას არავითარი პირდაპირი სარგებლობა აღარ მოაქვს პატრონისათვის, ე. ი. მაშინ, როდესაც მუშა-ძალის მქონე ვეღარ სარგებლობს ამ ძალით თვითონ, ვერ აწარმოებს თავისთვის ვერაფერს. კაცს მხოლოდ მაშინ შეუძლია ისარგებლოს თავისი შრომით, როდესაც მას აქვს მასალა და შრომის იარაღები. გარდა ამისა, მუშაობის დროს მას უნდა ჰქონდეს საკმელ-სასმელი, ტანსა-

ცმელი, სადგომი და სხ. თუ მუშა-ძალის მექონს აქვს დაუ-
მუშავებელი მასალა, შრომის იარაღები და ყოველივე ის, რაც
საჭიროა მისი არსებობისთვის, მაშინ იმას ფიქრადაც-კი არ მო-
უვა მიჰყიდოს სხვას თავისი მუშა-ძალა, რადგან იგი თვითონ
იმუშავებს თავისთვის და მოამზადებს ახალ სახმარ ღირებულე-
ბას.

მამასადამე, სანამ მუშა-ძალის მექონს თვითონ აქვს სა-
კუთარი საშვალეზანი წარმოებისათვის, მანამ მისი შრომაც, ანუ
მუშა-ძალა, საქონლად არ გადაიქცევა. მაგრამ მუშათა ცხოვ-
რებაში იზადება ისეთი პირობები, რომელთა გამო მუშა იძუ-
ლებულია ვაემგზავროს ბაზრისკენ და იქ გაჰყიდოს თავისი ვრ-
თათ-ერთი საკუთრება—მუშა-ძალა, ისე, როგორც საქონე-
ლი. თუ მუშამ ეს საქონელი ვერ გასცვალა ფულზე და თუ
ამასთანავე არ მოეპოვება არავითარი სახსარი ცხოვრებისათვის,
გარდა ამ მუშა-ძალისა, ამ შემთხვევაში მას მოელის სასტიკი
შიმშილი, აუტანელი სიცივე და შემაშფოთებელი სილატაკე,
რომელიც იძულებულ-ჰყოფს ჩვენს ბეჩავ მუშას დასთანხმდეს
მუშა-ძალის მყიდველს ისეთ პირობებზე, რომელნიც სრულიათ
არ შეეფერება მის პიროვნულ თავისუფლებას.

არ უნდა დავივიწყოთ კიდევ შემდეგი: ძველათ, როდენ-
საც წარმოება ხელოვნური (ამქრული, ремесленное) იყო,
ყოველი ოსტატის ანუ ხელოსნის შეგირდს იმედი ჰქონდა,
რომ დადებულ ვადის შემდეგ, რაკი ხელობას შეისწავლიდა
და უკვე ოსტატი გახდებოდა, ადვილათ მოაგროვებდა ცოტა-
ოდენ ფულს და იყიდდა საჭირო დაზგას, რამდენსამე უბრა-
ლო შრომის იარაღს და თავისი შრომით ისარგებლებდა მხო-
ლოთ თვითონ, იძულებული არ იქნებოდა სხვისთვის მიეყი-
და იგი. მაგრამ ჩვენი დროის მუშას განა შეუძლია წარმოიღ-
გინოს, რომ იგი როდისმე მესაკუთრე გახდება იმ ფაბრიკისა,
რომელშიაც მუშაობს და რომლის დასასაკუთრებლად ფული

ათი—ათასობით და ასი—ათასობით არის საჭირო? ცხადია, რომ ასეთ პირობებში არამც-თუ თვითონ ის, არამედ მისი შვილებიც-კი მოქირავე მუშებად დარჩებიან და იძულებულნი იქნებიან ჰყიდონ საკუთარი მუშა-ძალა. ისინი, რომელნიც დღესაც კიდევ თავისთვის მუშაობენ წვრილ დაზგებზე პატარა სახელოსნოებში, ჩქარა დაკეტავენ კერძო სახელოსნოებს და თავიანთ მუშა-ძალას ბაზარზე გაიტანენ გასასყიდად; ეს, რასაკვირველია, მოხდება იმიტომ, რომ, რაც დრო გადის, ფაბრიკების მხრივ კონკურენცია (მეტოქეობა) მწვავედება; ამ კონკურენციის ქვეშ დღითი-დღე ირღვევა და დედამიწასთან სწორდება ხელოსნური წარმოება; ხელით სამუშაო დაზგების პატრონები დღითი-დღე კოტრდებიან და ჰხდებიან მსხვერპლად მსხვილი, მაშინური წარმოებისა.

რაკი მუშა-ძალა საქონლად გადაიქცა და, მაშასადამე, შესაძლებელი შეიქნა მისი გაყიდვა, ისე, როგორც ყოველი საქონლისა, უნებლიეთ იბადება კითხვა: რამოდენა ღირებულება აქვს ამ საქონელს და რა ფასად შეიძლება მისი გაყიდვა ბაზარზე.

ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ყოველი საქონლის ღირებულება დამოკიდებულია იმ სამუშაო დროს რაოდენობაზე, რომელიც აუცილებლათ საჭიროა ამ საქონლის მომზადებისათვის. მაგრამ მუშა-ძალის შესაქმნელად რა არის საჭირო?

ამაზე სულ უბრალო პასუხი შეგვიძლია მივცეთ. რათა მუშა-ძალა ყოველ დღე იზოგებოდეს ბაზარზე, ამისათვის საჭიროა, რომ ცოცხალი კაცი, რომელსაც ეს მუშა-ძალა გამოაქვს ბაზარზე გასასყიდად, იყოს ჯან-მთელი და შეეძლოს მუშაობა. მუშაობა-კი მხოლოდ ისეთ კაცს შეუძლია, რომელიც საკმარისათ იკვებება, რომელსაც აქვს ბინა, სადაც მას შეუძლია დაისვენოს, აქვს ტანისამოსი,—ერთი სიტყვით, აქვს ყოველივე ის, რაც საჭიროა მის უსაჭიროეს მოთხოვნილებათა და-

საკმაყოფილებლად. აი სწორეთ ეს რაოდენობა ცხოვრების სა-
შუალებათა, რომელიც აუცილებლათ საჭიროა, როგორც და-
ნახარჯ მუშა-ძალის აღსადგენად, ისე ცხოვრებისა და, მაშა-
სადამე, მუშაობის გასაგრძობადაც, შეადგენს მუშა-ძალის გა-
საცვლელ ღირებულებას. მომუშავე რომ თავის შრომაში პირ-
დაპირ იღებდეს სიცოცხლის შერჩენისათვის აუცილებლათ სა-
ჭირო საგნებს, ის მიიღებდა სწორეთ იმდენს, რამდენიც საჭი-
როა მისი არსებობისთვის. მაგრამ საზოგადოთ მუშა თავის
შრომაში ფულს იღებს და მით ყიდულობს ყველაფერს, რაც-
კი საჭიროა მისი ცხოვრებისათვის. ამ გვართ ის ფული, რომელიც
მუშას ქირად ეძლევა შრომაში ჰხდება მუშა-ძალის
ფასად, რომელიც უნდა ეყოს მუშას ყველა, ცხოვრებისათვის
უსაჭიროეს, საგანთა შესაძენად.

ადამიანებს აქვთ სულ სხვა-და-სხვა გვარი მოთხოვნილე-
ბა, მიხედვით იმისა, თუ როგორია ბუნება და საზოგადოებ-
რივი წეს-წყობილება სხვა-და-სხვა სახელმწიფოში. იმ ქვეყნებ-
ში, სადაც ჰავე ცხელია, ადამიანი ნაკლებ ტანსაცმელს საჭი-
როებს, ნაკლებ საქმელს და მასთან უბრალო სადგომს. ამი-
ტომ იქ მუშის ხელფასი მცირეა. სულ წინააღმდეგს მოვლენ-
ას ვხედავთ ცივ ქვეყნებში; აქ ადამიანის მუშა-ძალის დასა-
ცველად საჭიროა უფრო თბილი ტანსაცმელი, მეტი საქმელი
და მასთან შეშაც სახლის გასათბობად. ცხადია, ასეთ ქვეყნებ-
ში მუშის ხელფასიც მეტი უნდა იყოს, რადგან აქაური მუშა
ვერ შეიძენს ცხოვრებისთვის საჭირო საგნებს იმ ხელფასით,
რომელსაც იღებენ ცხელი ქვეყნის მუშები, და ამის გამო მა-
ლე გაჭირვებაში დაღვეს სულს.

გარდა ამ ბუნებითი პირობებისა, რომელთაც თვალსაჩინო
ზეგავლენა აქვთ მუშის ხელფასის რაოდენობაზე, მუშის
ცხოვრებისათვის საჭირო საგნების თვისება-რაოდენობა და, მა-

შასადამე, მუშის ხელფასიც დამოკიდებულია აგრეთვე მუშათა კლასის ჩვეულებებზე და მათ განვითარებაზე.

ხის ქერქის ქალამნები უფრო უხეიროთ შეინახავს ფეხებს, ვიდრე ტყავის ფეხსაცმელი, რომელსაც მუშა-ხალხი ძველათ არც-კი იცნობდა; ახლა-კი ეს ფეხსაცმელი გადაიქცა უსაქიროეს მოთხოვნილებად ყველასათვის, ასე რომ დღეს მუშა არ გაჰყიდის თავის მუშა-ძალას ისეთ ფასში, რომელიც საშუალებას არ აძლევს ატაროს ტყავის ფეხსაცმელები. საფრანგეთში მუშამ ყოველ დღე უნდა ხორცი ჭამოს და გაზეთი იკითხოს, ამიტომ იგი ისეთ ხელფასს მოითხოვს, რომელიც მისცემს საშვალებას დაიკმაყოფილოს ეს მოთხოვნილებანი.

მაგრამ რაგინდ მუშამ სავსებით დაიკმაყოფილოს თავისი მოთხოვნილებანი, მალე ბერდება, თანდათან ჰკარგავს ძალას და ბოლოს კვდება. ამ დაკარგულ ძალის ნაცვლად ბაზარზე უნდა გამოვიდეს სხვა, ნორჩი და ახალგაზდა ძალა. მუშა-ძალის ასე ბაზარზე განუწყვეტლად გამოსვლა შესაძლებელი ჰხდება მცხოვრებთა გამრავლების გამო. მუშათა ძველი თაობა თავისი სიკვდილის შემდეგ სტოვებს ახალგაზდა მუშა-ძალის მექონ შვილებს, მუშათა ახალ თაობას, რომელიც ძველ თაობასავით ჰყიდის საკუთარ მუშა-ძალას ბაზარზე და თავს ისე ირჩენს. მაშასადამე, მუშამ უნდა აიღოს იმოდენა ხელფასი, რომ დაიკმაყოფილოს ყველა თავისი მოთხოვნილება და ამასთანავე ზარღოს შვილებიც, სანამ ამათ არ შეეძლებათ საკუთარი შრომით თავის რჩენა*).

---

*) აქედან აი რა გამოდის: რომ მცირე-წლოვან ბავშვების შრომა აღიკრძალოს, სანამ ისინი კარგათ არ მომწიფდებიან, ამით მომუშავეს ოჯახის შემოსავალი არ შემცირდება, რადგან დიდმა მუშებმა უნდა აიღონ იმოდენა ხელფასი, რომელიც ეყოფა მათ როგორც თავის სარჩენად, ისე შვილების გამოსაზრდელადაც. უეჭველია, ამით მოიგებდა მთელი საზოგადოება, რადგან მუშათა შვილებს ექნებოდათ საშვალება ესწავლათ სკოლებ-

სამუშაო ძალა, რომელიც ისყიდება და, მაშასადამე, ღროებით მყიდველის ხელში გადადის, არ შეიძლება გაცალკეოთ მომუშავისაგან; ეს ძალა იმყოფება მის მუსკულუმში, ძარღვებში, ნერვებში და ტვინში. ამიტომ მუშაძალის გაყიდვა წარმოადგენს თვით მუშის ღროებით გაყიდვას. მუშაძალის მსყიდველს, თუ უნდა რაიმე სარგებლობას გამოიღოს ნასყიდ ძალას, უნდა ჰქონდეს უფლება მუშის პიროვნებაზე, რომ უჩვენოს მომუშავეს, რა გზით და როგორ უნდა მიმართოს მან თავისი ღროებით გაქირავებული ძალა. აი რატომ არის, რომ მუშათა საანგარიშო წიგნებში, რომლებსაც მათ კაპიტალისტი აძლევს, პირველი ადგილი უჭირავს კაპიტალისტსა და მუშათა შორის საურთიერთო პირობათა გახსენებას.

დაქირავებული მუშა წუთობით ჰკარგავს თავის ძალას; ყოველ წამს მისი ძალიდან რამდენიმე ნაწილი გადადის კაპიტალისტის ხელში და მუშაობის ვათავების შემდეგ, როცა მუშას უკვე სრულიათ მიცემული აქვს თავისი გაყიდული ძალა, კაპიტალისტი ჰხდება პატრონი მის-მიერ ნასყიდ მუშაძალის ნაწარმოებისა; მუშა, რომელმაც თავისი გაყიდული ძალა სრულიათ გადასცა კაპიტალისტს, ხელ-მეორეთ თავისუფალი კაცი ჰხდება, რომელთანაც კაპიტალისტს ხელ-ახლათ შეუძლია დასდოს პირობა, — შეუძლია კიდევ მისცეს მას ფული და იყიდოს მისი მუშაძალა.

ამის შემდეგ სრული უფლება გვაქვს ვთქვათ, რომ მუშა, სანამ დაქირავებულია, აძლევს მყიდველს თავის ერთათ-ერთ

ში და ამ გვართ ისინი სახვებით განავითარებდნენ თავიანთ ძალას. მუშათა კლასი მოიგებდა კიდევ იმას, რომ ადგილები, რომლებიც მცირე-წლოვან ბავშებს უჭირავთ, დაიცლებოდა, ღიდ მუშათა მომეტებული რიცხვი იზოვიდა ადგილს და ამით შესუსტლებოდა მომუშავეთა შორის კონკურენცია, რომელიც მათ ხელფასს უმცირებს.

საქონელს—მუშა-ძალას ნაწილ-ნაწილად, მყიდველიც ნელ-ნელა და ნაწილ-ნაწილად ისაკუთრებს ნასყიდ საქონელს—მუშა-ძალას, რომელშიაც ფულს მხოლოდ მუშაობის ბოლოს აძლევს იგი, რადგან მუშების წინდაწინ ხელფასის მიცემა ძალიან იშვიათი და შემთხვევითი მოვლენაა. მუშები თითქმის ყოველთვის წინდაწინ აძლევენ კაპიტალისტებს თავიანთი შრომის ნაყოფს, რის გამოც კაპიტალისტები ყოველ საათობით ეპატრონებიან ნასყიდ საქონელს—მუშა-ძალას და მუშები-კი ამ დროს არავითარ ჯილდოს არ იღებენ, ე. ი. მაშინვე არ იღებენ ხელფასს, რომელიც ეკუთვნის მათ უკვე დახარჯულ მუშა-ძალის ნაწილში.

თუ ხელფასის მიღების ვადა მუშებისა და კაპიტალისტის ხელშეკრულობის ძალით საკმაოდ ხანგრძლივია, მაშინ ვალი, რომელიც ედება კაპიტალისტს მუშებისაგან, უფრო იზრდება. თუ, მაგალითად, საფეიქრო ფაბრიკაში მზადდება ერთი საათის განმავლობაში 1000 არშინი ტილო და მაღაზიაში იგზავნება გასასყიდად, ხოლო მუშები თავიანთ ხელფასს მხოლოდ ერთი კვირის შემდეგ იღებენ, აქედან ყველასათვის ცხადია, რომ მთელ ამ დროს განმავლობაში მუშები საკუთარ ძალას ნისიათ აძლევენ კაპიტალისტს.

ეს გარემოება, რომელსაც პირველ შეხედვაზე მცირე ყურადღებას მიაქცევ, დიდმნიშვნელოვანია როგორც კაპიტალისტებისთვის, აგრეთვე მუშებისათვის *).

მუშათა დამქირავებელი თითქმის არას დროს არ ინახავს თავის ჯიბეში მუშებისთვის მისაცემ ფულს; ის ამ ფულს ათავსებს ბანკში და იღებს პროცენტს ანუ სარგებელს. დამქირავებელი რომ იძულებულ-ჰყონ გაუსწორდეს ხოლომე მუშებს ყოველ საღამოობით მუშაობის შემდეგ, ე. ი. მაშინვე, რო-

---

*) სვიატლოვსკი. „ფაბრიკის მუშები“. ვარშავა 1889 წ., გვერდი 32.

გორც-კი ნასყიდი მუშა-ძალა მთლათ გადავა მის ხელში, უეჭველია, ის დაჰკარგავს იმ სარგებლობას, რომელსაც აძლევს მას მუშებისათვის მისაცემი ბანკში შეტანილი ფული. მართალია, თუ მუშის ხელფასი დღეში ათ შაურს ეთანასწორება და თუ სარგებელი წელიწადში ას მანეთზე მხოლოდ ნ-ოდე მანეთია, მაშინ დამქირავებელს თვითეული მუშისაგან ერთი კვირის განმავლობაში შეხვდება მხოლოდ კაპეიკის ნაწილი. მაგრამ თუ ამან მთელ წელიწადს ასე გასტანა და თუ ამასთანავე დამქირავებელს ბლომათ ჰყავს მუშები, კაპეიკის ნაწილთაგან გვარიანი თანხა შესდგება.

ამაზე შეიძლება ასე გვიპასუხონ: ამ ფულს მუშები არა ჰკარგავენო, რადგან თავიანთი დღიური ხელფასი არ შეუძლიათ ბანკში შეიტანონ და ასარგებლონო. მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მუშებისათვის დიდათ საზარალოა მათი შრომის ნისიათ გაყიდვა, რადგანაც უფულობის გამო ისინი ცხოვრებისათვის საჭირო საგნებს ყოველ დღე ნისიათ ყიდულობენ სხვა-და-სხვა წვრილ ჩარჩ-მედუქნეთაგან, რომლებიც ამ შემთხვევით მარჯვეთ სარგებლობენ და აძლევენ მუშებს უხეირო, გაფუჭებულ საქონელს, ატყუებენ წონაში, ზომაში და მასთან იღებენ ძალიან დიდ ფასებს. ვარშავის ოლქის ფაბრიკების ინსპექტორი ბ-ნი სვიატლოვსკი ბევრს ლაპარაკობს იმის შესახებ, თუ რა საზიანოა მუშათათვის ხელფასის ასე გვიან მიცემა და დიად სამართლიანათ მოითხოვს შემოკლებულ იქნეს ხელფასის მიცემის ვადა*).

ახლა განვიხილოთ, თუ როგორ იყენებს კაპიტალისტი ნასყიდ მუშა-ძალას, რა ნაირათ სარგებლობს იგი ამ ცოცხალ საქონლით, მუშა-ძალით? ამ კითხვაზე რომ ნამდვილი პასუხი

*) „ფაბრაკის მუშები“. გვერ. 37.

მივცეთ, საჭიროა დაწვრილებით განვიხილოთ, თუ როგორ ჰხდება საქონლის წარმოება.

თუვისმე ჰსურს იმუშაოს, იმისთვის ყველაზე უწინ საჭიროა ის მასალა მოსძებნოს, რომელსაც თავისი შრომა უნდა შეუერთოს: მიწის მუშას მიწა უნდა ჰქონდეს, მემადნეს—მადანი, მჭედელს—რკინა. დაუმუშავებელი მასალა, როგორც მაგალითად: ხორბალი, მადანი და მატყლი, წარმოადგენს ბუნების ნაწარმოებს; ადამიანი თვითონ ვერავითარ ახალ მასალას ვერ შექმნის. ის მხოლოდ არსებულ ნივთიერებას გარეგან სახეს (ფორმას) უცვლის. დედა-მიწა, ჰაერი და წყალი—ყოველივე ეს წარმოადგენს უზარ-მაზარ მალაზიას, საიდანაც ადამიანი იღებს თავისი შრომისთვის მასალას. ადამიანი იღებს მასალას ამ მალაზიიდან, არღვევს მის ბუნებრივ ფორმას და აძლევს სხვა, თავისი ცხოვრებისათვის სასარგებლო, ფორმებს. ყოველი საგანი, რომელსაც ადამიანის შრომა დედამიწას აკლევს, მაგრამ რომელსაც ჯერ კიდევ დამუშავება აკლია, როგორც მაგალითად, მიწიდან ამოთხრალი ქვა-ნახშირი, მოჭრალი ხე და სხ., იწოდება დაუმუშავებელ მასალად.

მარტო მასალის ქონა არ კმარა მუშისათვის; ამ მასალას რო მან თავისი შრომა შეუერთოს, ამისთვის საჭიროა სხვა საშუალებაც, როგორც დამატება მისი ხელებისა,—მაგ. ნიჩაბი, ან ისეთი რამ, რაც მის მუშტს ღონეს ჰმატებს, როგორც მაგალითად, ჩაქუჩი და სხ. ასეთი დახმარებითი საშუალება: ნიჩაბი, ჩაქუჩი და სხ. იწოდება შრომის იარაღად. ქვა, რომელსაც ხმარობს ველური კაკლის გასატეხად, ისეთსავე შრომის იარაღს შეადგენს მისთვის, როგორსაც განათლებულ ერთათვის მაშინა.

დაუმუშავებელი მასალა, შრომის იარაღები და მუშა-ძალა—აი სამი უმთავრესი პირობა, რომელთა შეთანხმებული მოქმედება ამზადებს ახალ საქონელს (პროდუქტს, ნაყოფს).

ამის შემდეგ, რაკი ეს სამი უმთავრესი პირობა გავიცანით, შეგვიძლია გავსაჯოთ, თუ როგორი გავლენა აქვთ მათ ახლათ მომზადებულ ნივთის ანუ საქონლის გასაცვლელ ღირებულებაზე.

ადამიანის შრომა ყოველ დაუმუშავებელ მასალას მუდამ უცვლის ფორმას ანუ გარეგან სახეს; მაგალითად, რკინას გათხელების შემწეობით რკინის ფურცლებად აქცევს. ამასთან დაუმუშავებელი მასალა ან სულ-მთლათ გარდიქნება ახალ ნაწარმოებად, როგორც მაგალითად, რკინის ნაქერი ფურცლად იქცევა, ან კიდევ სრულიათ მოისპობა, როგორც მაგალითად, ქვის ნახშირი რკინის გახურების დროს; ან-და მხოლოდ ნაწილი დაუმუშავებელ მასალისა გადავა ახლათ მომზადებულ ნივთში, დანარჩენი-კი ხმარების გარეშე რჩება, როგორც მაგალითად, ნართის ნახვეწი.

დაუმუშავებელ მასალის ღირებულება დამოკიდებულია იმ შრომის რაოდენობაზე, რომელიც მოანდომა ადამიანმა ამ მასალის მოპოვებას ანუ შექმნას. ეს ღირებულება უმეტ-ნაკლებოთ გადადის იმ ახლათ მომზადებულ საგნის ღირებულებაში, რომელსაც ჰქმნის ადამიანის შრომა. თუ მკერვალი მაუდისაგან სერთუკს შეჰკერავს, უეჭველია, მაუდის ღირებულება უმეტ-ნაკლებოთ გადავა სერთუკის ღირებულებაში; მაშასადამე, დაუმუშავებელ მასალის ღირებულება სრულიათ შედის ახლათ მომზადებულ საგნის ღირებულებაში. ნაშრომში არავითარი სხვა ღირებულება არ შედის იმის გარდა, რასაც შრომა ჰქმნის. მხოლოდ შრომა უმატებს ახალ ღირებულებას.

შრომის საშვალეობა, ხელის იარაღი და მაშინა ხმარების გამო ცვდება. ქლიბი, რომელსაც ხმარობს ჩილინგარი, ჩლოუნდდება და აღარ ვარგა სახმარებლად. ურემი, ტვირთის გადატან-გადმოტანის გამო, როგორც ყოველი სხვა საგანი, ძველდება ანუ ცვდება და აღარ ვარგა. შრომის იარაღთა წყა-

ლობით ნაწარმოების რაოდენობა შესამჩნევად მატულობს. ჩი-
ლინგარი ერთი ქლიბით მოამზადებს მრავალ კლიტეს; მეურ-
მე თავისი ურმით გადიტანს აუარებელ ნახშირს. წელან გავი-
გეთ, რომ ღირებულება დასამუშავებელ მასალისა უმეტეს-
აქლებით გადადის ახლათ მომზადებულ საგანში; ახლა-კი ის
უნდა აღენიშნოთ, რომ შრომის იარაღებიდან მხოლოდ იმ
ნაწილის ღირებულება გადადის ნაწარმოებში, რომელიც გა-
ცვდა ანუ გაფუჭდა ხმარების დროს. თუ ერთმა ქლიბმა იკ-
მარა 100 კლიტის დასამზადებლად, უეჭველია, თვითეულ
კლიტეში შევა ერთი მეასედი ქლიბის ღირებულებისა.

აქედან ცხადათ ვხედავთ, რომ შრომის იარაღი, ისე, რო-
გორც დაუმუშავებელი მასალა, არა ჰქმნის არავითარ ახალ
ღირებულებას, თუმცა პირველ შეხედვით ადამიანს ჰგონია,
რომ მაშინების გამოყენებამ, რომელმაც ადამიანის შრომა შე-
ამცირა, ღირებულების შექმნაზე გავლენა იქონიაო. მაგრამ
ჩვენ უკვე ვიცით, რომ ღირებულებას მხოლოდ ადამიანის
შრომა ჰქმნის. მხოლოდ ამ შრომით, ამ საწარმოვეო შრომით,
ემატება ახალი ღირებულება იმ ღირებულებას, რომელიც არ-
სებობს დაუმუშავებელ მასალაში და რომელიც გადავიდა გა-
ცვეთილ იარაღებიდან ახლათ მომზადებულ ნივთში.

თუ, მაგალითად, დაუმუშავებელ მასალის ღირებულება
წარმოადგენს 10 საათის ნაშრომს და თუ ხმარების დროს გა-
ცვეთილ შრომის იარაღთა ღირებულება ეთანასწორება 3 სა-
ათის შრომას, ხოლო ამ მასალიდან ხსენებულ იარაღებით ახა-
ლი ნივთის მოსამზადებლად საჭიროა 7 საათის შრომა, მაშინ
ამ ნივთის ღირებულება შეადგენს $10 + 3 + 7 = 20$ საათის ნა-
შრომს.

ავხსნათ უფრო გასაგებად. წარმოვიდგინოთ, მაგალითად,
რომ მუშის ერთი საათის შრომის ღირებულება ეთანასწორე-
ბა 10 კაპეკს. ოთხმა მუშამ ხელი მიჰყო კედლის აშენებას;

ისინი ყიდულობენ თიხას 50 კაპეიკად, საიდანაც ამზადებენ 1000 ცალ აგურს; თიხის გამყიდველისაგანვე ქირაობენ აგურის ქარხანას, ყოველივე საჭირო იარაღებით და მოწყობილობით, და ყოველ 1000 ცალ აგურის მომზადებაში 60 კაპ. ქირას აძლევენ, 1000 ცალ აგურის გამოსაწვავად იხარჯება 60 კაპეიკის ნახშირი, 1000 ცალ აგურის მომზადებას უნდებიან 24 საათს, ანუ ფულებად რომ გამოვხატოთ, ე. ი. ერთი საათი რომ 10 კაპეიკად დავაფასოთ, მივიღებთ 2 მან. და 40 კაპ. ამ გვრათ, ღირებულება 1000 ცალი აგურისა შეადგენს $50+60+60+2-40=4$ მან. და 10 კაპ.

მართალია, მუშებმა წინდაწინ მისცეს ფასი დაუმუშავებელ მასალაში და შრომის იარაღებში, მაგრამ ამ ღირებულებას ისინი ნახავენ თავიანთ ნაშრომ აგურში. ამ ღირებულებას მათ დაუმატეს ახალი ღირებულება—თავიანთი შრომა (2 მან. 40 კაპ.).

ასეთ მოვლენას ვხედავთ ყოველ-ნაირ წარმოებაში. ახლათ მომზადებული ნივთი მუდამ შეიცავს როგორც ნახშირი მასალისა და შრომის იარაღთა ღირებულებას, აგრეთვე იმ შრომის ღირებულებას, რომელიც მის მომზადებაზე დახარჯულა.

ეს კანონი არავითარ შემთხვევაში არ იცვლება; თავისთვის მუშაობენ მუშები, თუ სხვისთვის—ეგ სულ-ერთია; კანონი კანონად რჩება. თუ მუშები თავისთვის მუშაობენ, მაშინ აგურების გაყიდვის დროს ყოველ სამუშაო საათში მიიღებენ 10 კაპ. თუ ამასთანავე მუშას, ვთქვათ, 60 კაპეიკად შეუძლია შეიძინოს დღეში ყველა, თავისი ცხოვრებისა და ოჯახისათვის საჭირო, ნივთები, მაშინ მისი დღიური შრომა ეღირება 60 კაპეიკად, ასე რომ მის დასარჩენად საჭირო იქნებოდა დღეში მხოლოდ 6 საათის შრომა. მაშასადამე, თუ ჩვენს მუშები დღეში მხოლოდ 6 საათს იშრომებენ, მაშინ იმოდენა ღირებულებას მოამზადებენ, რამოდენაც საჭიროა მათ შესაწა-

ხად ანუ სარჩინად; მაგრამ თუ ორჯელ იმაზე მეტს იმუშავენ, რაც მათთვის საჭიროა, მაშინ ღირებულება, რომელსაც ისინი შეჰქმნიან, იქნება ორჯელ მეტი წინანდელზე და, როგორც მათი შრომის ნაყოფი—აგური, ისე ეს ღირებულებაც მათ საკუთრებად დარჩება.

იმ შემთხვევაშიაც, როდესაც მუშები თავიანთ მუშა-ძალას აქირავებენ, საქმე ამავე გვართ სრულდება, მხოლოდ მუშაობის დამთავრების შემდეგ სხვანაირი ანგარიში სდგება. წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, რომ დამქირავებელი თვითონ ყიდულობს ნახშირს, თიხას და ყოველ ხელ-სამწყოს აგურის მოსამზადებლად და ხარჯავს იმდენ ფულს, რამდენიც მუშებმა დახარჯეს; მუშებისაგან ის ყიდულობს მუშა-ძალას და აძლევს ყოველ მუშას დღეში 60 კაპ. თუ ეს დაქირავებული მუშები დღეში მხოლოდ 6 საათს იმუშავენ, მაშინ დამქირავებელი ანგარიშს რომ შეადგენს, ასეთ შედეგს მიადგება:

თიხაში	მისცა	50 კაპ.
ნახშირში	„	60 „
შრომის იარაღებში	60 „	
ოთხ მუშას 60 კაპეიკობაზე დღეში 2 მ. და	40 „	

სულ 4 მ. და 10 კაპ.

ამ დახარჯულ ფულში დამქირავებელმა მიიღო 1000 ცალი აგური, რომლის ღირებულებაც შეადგენს 4 მან. და 10 კაპ.,—ე. ი. იმას, რაც დახარჯა, ასე რომ მწარმოებელი არც ზარალობს და არც არაფერს იგებს. ჩვენი მწარმოებელი, უექველია, მოიგებდა რამეს, რომ ვაჭრობა დაეწყო აგურით, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ მას ვაჭრად გახდომის სურვილი სრულითაც არ აქვს. იმას რომ სახეში ვაჭრად გახდომა ჰქონოდა, მაშინ თვითონ აღარ შეუდგებოდა აგურის წარმოებას, წავიდოდა და მზათ გაკეთებულს იყიდიდა. ერთათ-ერთი მიზან-

ნი მწარმოებლისა მუშა-ძალის სყიდვის დროს ის იყო, რომ ამ მუშა-ძალიდან მიეღო იმაზე მეტი ღირებულება, რაც თვითონ დახარჯა მის შესაძენად წინდაწინ; ე. ი. მიეღო წარმოებაში დაბანდებულ კაპიტალზე მეტი. მაგრამ ზემოთ მოყვანილ მაგალითიდან ჩვენ ამას ვერ ვხედავთ: იქ მწარმოებელი იღებს სწორეთ იმდენს, რაც დახარჯა, — არც მეტს, არც ნაკლებს.

მწარმოებელი ასეთ შემთხვევაში მუშებს შემდეგი სიტყვებით მიმართავს ხოლმე: „თქვენი დღიური მუშა-ძალა მე სულ-მთლიათ ვიყიდე; მაშასადამე, სრული უფლება მაქვს გამოვიყენო ეს თქვენგან ნაყიდი საქონელი ჩემი საკუთარი სურვილისამებრ. თუ, მაგალითად, მე ღიმონს ვყიდულობ, მისი სასარგებლო თვისებაც, ე. ი. წვენი, მე გეკუთვნის. მე სრული უფლება მაქვს გამოვწუწუნო ღიმონს უკანასკნელი წვეთი. თქვენი დღიური მუშა-ძალა 6 საათის განმავლობაში სულ როდი იხარჯება; თქვენ შეგიძლიათ მეტი იმუშაოთ და ამიტომ მოვითხოვ თქვენგან დღეში 12 საათის შრომას.

მუშები იწყებენ მუშაობას დღეში 12 საათს. უეჭველია ორჯელ მეტ სამუშაო დროში მოამზადებენ ორჯელ მეტ აგურს (2000 ცალს) და მოანდომებენ ორჯელ მეტ მასალას. ახლა ანგარიში ასეთი იქნება:

თიხა.	.	.	1 მან.	(ორჯელ მეტი წინანდელზე)
ნახშირი	.	.	1 „ 20 „	„ „
შრომის იარაღი	.	.	1 „ 20 კაპ.	„ „
მუშა 60 კაპ.	.	.	2 მ. 40 კაპ.	„ (რაც წინეთ)

სულ 5 მ. 80 კაპ.

აი რამდენი დახარჯა მწარმოებელმა თავის თანხიდან (კაპიტალიდან) და მიიღო 2000 ცალი აგური, ასე რომ ყოველი 1000 ცალი აგური, როგორც წინანდელ ანგარიშებიდანაც დავინახეთ, ღირს 4 მ. და 10 კ.; მაშასადამე, 2000 ცალ

აგურში ის მიიღებს 8 მ. და 20 კ. ანუ 2 მ. და 40 კაპეკით მეტს დახარჯულზე. ეს 2 მ. და 40 კ. წარმოადგენს მოგებას კაპიტალისტისას. კაპიტალისტის მოგება შეჭქმნეს მუშებმა მეორე ექვსი საათის განმავლობაში, რომელშიაც მათ კაპიტალისტისაგან არავითარი ჯილდო არ მიუღიათ. როგორც ზემოთ მოყვანილ მაგალითიდან დავინახეთ, სანამ მუშები დღეში 6 საათს მუშაობდნენ კაპიტალისტს არავითარი სარგებლობა არა რჩებოდა; მაგრამ როდესაც ამ უკანასკნელმა ისარგებლა მუშების მდგომარეობით და დღეში 6 საათის მაგივრად ორჯელ მეტი, ე. ი. 12 საათი ამუშავა ისინი, ვნახეთ, რომ ოთხი მუშისაგან 2 მან. და 40 კაპ. სარგებლობა ნახა დღეში 6 საათს მუქათა მუშაობით. სულ ოთხი კაცი იყო; ერთათ რომ ავიღოთ, ყველას 24 საათზე მეტი ექნებათ დახარჯული, და, ფულად რომ გამოვხატოთ (ყოველი სამუშაო საათი ვიანგარიშით 10 კაპ.), შესდგება 2 მ. და 40 კ. ამ ზედ-მეტს, ანუ კაპიტალისტის სასარგებლოთ მუქათა მომზადებულ ნივთების ღირებულებას, ჰქვია ზედ-მეტი ანუ დამატებითი ღირებულება. სავაჭრო კაპიტალს მხოლოდ მაშინ შეუძლია მისცეს ზედ-მეტი ღირებულება თავის პატრონს, როცა ეს უკანასკნელი საქონელს იმაზე იაფათ იყიდის, რაცა ღირს, ან-და გაყიდის ნასყიდ საქონელს იმაზე ძვირათ, რაც ღირს.

VII.

კაპიტალის ზრდა.

ვენ უკვე დავინახეთ, თუ რა გზით იძენს კაპიტალისტი ზედ-მეტ ღირებულებას: ის ბაზარზე ქირაობს მუშა-ძალას და თავისი საკუთარი იარაღებით ამუშავებს დაუმუშავებელ მასალაზე; ბოლოს ჰყიდის ამ გვარათ მომზადებულ

ნივთებს და იბრუნებს არა მარტო დახარჯულ ფულს, არამედ ზედ-მეტ ღირებულებასაც.

ამ ზედ-მეტ ღირებულებიდან კაპიტალისტი რამდენიმე ნაწილს თვითონ ჰხარჯავს ოჯახში, დანარჩენს-კი უმატებს ძირითად კაპიტალს. უეჭველია, ახლა მას მეტი კაპიტალი ექნება წინანდელთან შედარებით და, მაშასადამე, შეეძლება დაიჭიროას უფრო ბევრი მუშა, ხოლო, რადგანაც თვითეული მუშა აძლევს კაპიტალისტს განსაზღვრულ ზედ-მეტ ღირებულებას, ამიტომ კაპიტალისტის შემოსავალიც, ანუ მოგება, იმატებს. მეტი შემოსავალი მას ხელ-მეორეთ აძლევს საშვალებას დაიჭიროას კიდევ უფრო ბევრი მუშა და ამ გვარათ გააფართოვოს ანუ გაადიდოს თავისი კაპიტალი. ასე რომ მუშათა კლასის რაოდენობა და მდგომარეობა დამოკიდებულია კაპიტალის ზრდაზე. პირველ შეხედვით ინტერესი კაპიტალისტისა და მუშებისა თითქო ერთი და იგივეაო: მუშას შიმშილით სიკვდილი ელის, თუ კაპიტალისტმა საქმე არ მისცა; კაპიტალი მცირდება, თუ არ ყიდულობს მუშა-ძალას. ამიტომ რამდენათაც იზრდება კაპიტალი, იმდენათ ვითარდება მრეწველობა, იმდენათ უსაქიროესი ჰხდება მუშა, და, მაშასადამე, მატულობს მუშის ხელფასი, ე. ი. ძვირათ ჰყიდის იგი თავის შრომას. ერთი სიტყვით, მუშის ცოტათ თუ ბევრათ რიგიანი ცხოვრება სრულიათ დამოკიდებულია სამრეწველო კაპიტალის ზრდაზე.

მაგრამ, მეორე მხრით, კაპიტალის ზრდა ნიშნავს კაპიტალისტების გაძლიერებას და მუშებზე მათი გავლენის გაფართოებას.

წარმოვიდგინოთ სულ უბრალო შემთხვევა, მაგალითად, როდესაც კაპიტალის ზრდასთან ერთათ მატულობს მოთხოვნილება შრომაზე და აქედან შრომის ფასიც, ე. ი. ხელფასი. პატარა სახლი სრულიათ აკმაყოფილებს თავის პატრონს,

სანამ მის გარშემო მასავით პატარა სახლებია გაშენებული. მაგრამ წარმოვიდგინოთ, რომ ამ სახლის მახლობლათ აშენდა ერთი, ორი ან კიდევ ათი სასახლე. ამ შემთხვევაში ჩვენი პატარა სახლი დიდრონ სახლებთან შედარებით უბრალო ქოხად მოგვეჩვენება და დავვიმტკიცებს მხოლოდ მისი პატრონის სიღარიბეს, სასახლეთა პატრონებთან შედარებით. თუნდა შემდეგში ორჯელაჯ გადიდდეს ჩვენი პატარა სახლი, მისი პატრონი მაინც გულ-ნაკლული იქნება, თუ ამ სახლის გადიდებასთან ერთათ გაადიდეს მის გარშემო გაშენებული სასახლეებიც.

მუშათა ხელფასის ყოველი ცოტათ თუ ბევრათ შესამჩნევი აწევა უსათუოთ დააჩქარებს კაპიტალის ზრდას; ხოლო სწრაფათ კაპიტალის ზრდას მოსდევს სიმდიდრისა და გადაჭარბებული ქონების გამრავლება, მოთხოვნილებათა და სიამოვნების გაფართოება. ამიტომ თუმცა მუშის ცხოვრება წინანდელთან შედარებით გაუმჯობესდა, მაგრამ ისიც ცხადია, რომ მისმა მოთხოვნილებამ იმატა, რომლის დაკმაყოფილება მას აღარ შეუძლია და ამიტომ, ისე, როგორც ჩვენი პატარა სახლის პატრონი, მუშაც თავის თავს ახლა უფრო უბედურად გრძნობს წინანდელზე.

მუშის ხელფასი მუდამ შედარებითია. წარმოვიდგინოთ, რომ ცხოვრებისათვის საჭირო საგნების ფასმა დაიკლო ორი მესამედით (გირვანქა პური, რომელსაც წინეთ 3 კაპ. ვყიდულობდით, ახლა 1 კაპ. ღირს), მუშის დღიურმა ხელფასმა-კი დაიკლო ერთი მესამედით (60 კაპ. მაგივრად მუშა იღებს 40 კაპ.). ახლა, მართალია, მუშა 40 კაპეკად მეტ საქონელს შეიძენს, ვიდრე წინეთ 60 კაპ. (წინეთ 60 კაპ. მას შეეძლო ეყიდა მხოლოდ 20 გირ. პური, ახლა-კი 40 კაპ. იყიდის 40 გირ. პურს.) თუმცა ეს ასეა, მაგრამ მუშის ხელფასი კაპიტალისტების შემოსავალთან შედარებით დაპატარავდა; ამ

შემთხვევაში მუშა წინანდელზე* მეტ შრომას აძლევს კაპიტალისტს. კაპიტალისტი, უეჭველია, დაიქირავებს უფრო ბევრ მუშა-ძალას. აქედან ჩვენა ვხედავთ, რომ მუშის ხელფასი და კაპიტალისტის შემოსავალი მუდამ ერთმანეთის საწინააღმდეგოდ არის მომართული. კაპიტალისტის შემოსავალი მატულობს იმდენათ, რამდენათაც კლებულობს მუშის ხელფასი და, პირ-იქით, რამდენათაც მუშის ხელფასი მატულობს, იმდენათ კლებულობს კაპიტალისტის შემოსავალი.

აქამდე ვამბობდით, რომ სამრეწველო კაპიტალი თავისი ზრდის-და კვალათ ქირაობს დროს განმავლობაში სულ უფრო და უფრო ბევრ მუშა-ხელს და ამ გვარათ იწვევს მუშის ხელფასის მომატებას. მაგრამ განა ეს მუდამ ასეა? თუ განვიხილავთ ამ კითხვას, მივიღებთ წინააღმდეგ პასუხს.

კაპიტალის ზრდასთან მართლაც იზრდება და მატულობს რიცხვი და სიმდიდრე კაპიტალისტებისა. გამრავლება კაპიტალისტებისა და ფაბრიკა-ქარხნებისა აძლიერებს კონკურენციას (მეტოქეობას) კაპიტალისტებ შორის, ასე რომ ყოველი მათგანი ცდილობს დაამარცხოს მეტოქე თავისი ნაწარმოების სი-იაფით. მაგრამ ნაწარმოებიც რომ იაფათ გაჰყიდოს და არც იზარალოს, ამისთვის კაპიტალისტმა უნდა გააიაფოს წარმოება, ე. ი., რამდენათაც შესაძლებელია, გააძლიეროს შრომის საწარმოვო ძალა. შრომის საწარმოვო ძალა-კი ძლიერდება შრომის განაწილების შემოღებით, ახალი მაშინების წარმოებაში შემოტანით და ძველი იარაღების გაუმჯობესებით. ახლა წარმოვიდგინოთ, რომ შრომის განაწილების შემოღებით და გაუმჯობესებულ იარაღთა წარმოებაში შემოტანით ერთმა რომელიმე კაპიტალისტმა მოამზადა ერთსა და იმავე სამუშაოდროს განმავლობაში თავის მეტოქეებზე მეტი რიცხვი ნივთებისა; სახელდობ, ის 1 არშინ ტილოსა ქსოვს იმ დროს განმავლობაში, რომელშიაც მისი მეტოქე ამზადებს მხოლოდ $\frac{1}{2}$

არშინს. ჩვენს კაპიტალისტს შეეძლო ამის გამო გაეყიდა ტილო წინანდელ ფასში და ამ გვარათ მეტი სარგებლობა მიეღო; მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მისი გაუმჯობესებული მაშინები და გაფართოვებული ფაბრიკა ამზადებენ წინანდელზე მეტ ტილოს; ამის გამო მან თავისი საქონლის გასასაღებლად ახალი ბაზარი, ახალი მყიდველები უნდა შეიძინოს. ახალ მყიდველებს-კი ის მხოლოდ მაშინ შეიძენს, როდესაც ტილოს თავის მეტოქეებზე იაფათ გაჰყიდის. ის, რასაკვირველია, არშინ ტილოს არ გაჰყიდის იმ ფასად, რა ფასადაც ჰყიდიდა $\frac{1}{2}$ არშინს. ამ შემთხვევაში ახლათ შემოღებული, გაუმჯობესებული იარაღები მას არაერთარ სარგებლობას არ მოუტანდა, რადგან საზოგადოთ ისევ იმდენს მრიგებდა, რამდენსაც წინეთ, და ტყუილ-უბრალოთ გაიჯახბირებდა საქმეს მყიდველების ძებნით ორჯელ მეტ ტილოს გასასაღებლად. ისიც საკმარისია, რომ ცოტათი სხვა მწარმოებლებზე უფრო იაფათ გაჰყიდოს მან ტილო; ფასის დაკლებით იგი მრავალ მუშტარს წაართმევს თავის მეტოქეებს.

ჩვენი კაპიტალისტის ასეთი განსაკუთრებული მდგომარეობა არ გასტანს დიდხანს: მისი მეტოქე კაპიტალისტებიც მალე შეიტანენ თავიანთ წარმოებაში იმავე გაუმჯობესებულ იარაღებს, რომელთა საშუალებით ჩვენი კაპიტალისტი იაფათ აწარმოებს საქონელს, და მათაც იაფათ დაუჯდებათ წარმოება. რათა მუშტარები უკან დაიბრუნონ, მათ თავიანთი ნაწარმოები უფრო იაფათ უნდა გაჰყიდონ, ვიდრე მეტოქე ჰყიდის; ამ გვარათ მათ შორის გამწვავდება მეტოქეობა და ამის გამო ნაწარმოების ფასი დაიწვეს ნამდვილ ღირებულებამდე.

კაპიტალისტები ხელ-ახლათ იმავე მდგომარეობაში ჩასცვიფიან, როგორშიაც იყვნენ წინეთ, სანამ გაუმჯობესებულ იარაღებს შემოიღებდნენ წარმოებაში; ამასთანავე მათ ახლა უნდა მოაზნადონ ორჯელ იმაზე მეტი ტილო, რასაც წინეთ ამზადე-

ბდნენ, და ამ ტილოს გასასაღებლად მუშტარი იშოვონ. ამის გამო ყოველი მათგანი ხელ-ახლათ შეუდგება უფრო გაუმჯობესებულ იარაღთა შემოღებას, რომ ამით კიდევ დასწიოს ნაწარმოების ფასი და მიიზიდოს ახალ-ახალი მუშტრები. შეიძლება, ჩვენმა კაპიტალისტმა კიდევ სხვებზე უფრო ადრე შემოიღოს გაუმჯობესებული იარაღები, მაგრამ მის განსაკუთრებულ მდგომარეობას ისევ ისე მალე მოეღება ბოლო: მისი მეტოქე კაპიტალისტები მალე ისარგებლებენ ამ მაგალითით, ისინიც შემოიტანენ წარმოებაში გაუმჯობესებულ იარაღებს და ამ ნაირათ ისევ ის წინანდელი ისტორია გამეორდება.

რაგინდ კაპიტალისტმა რთული მაშინები შემოიღოს ამ ბრძოლაში, კონკურენცია მაინც თავისას გაიტანს, იმიტომ რომ სხვა კაპიტალისტებიც მალე შეიქნენ ასეთ მაშინებს, ამას-კი შედეგად ის მოჰყვება, რომ კაპიტალისტი ისევ წინანდელ ფასად მიწოდებს მყიდველებს წინანდელზე 10-ჯერ, 20-ჯერ და 100-ჯერ მეტ საქონელს, ამის გამო ის იძულებული შეიქნება მოსძებნოს საქონლის გასასაღებლად 10-ჯერ, 20-ჯერ და 100-ჯერ მეტი მუშტარი. მაშასადამე, კაპიტალისტმა, თავისი მეცადინეობის მიუხედავად, ვერაფერი ვერ მოიგო, გარდა იმისა, რომ ის ახლა წინანდელზე მეტ საქონელს აწარმოებს. ერთი სიტყვით, მან თავისი მეცადინეობით დაბადა უფრო ძნელი და რთული პირობები თავისი კაპიტალის გასადიდებლად, ამას თვითონაც კარგათ გრძნობს; მაგრამ საქმე ის არის, რომ სხვა კაპიტალისტებთან დაუსრულებელი ბრძოლა, ანუ მეტოქეობა, აიძულებს მას დაუსრულებლათ აღუმჯობესოს შრომის იარაღები, აფართოვოს წარმოება და შრომის განაწილება.

როგორი გავლენა აქვს ამ პირობებს მუშის ხელფასზე?

შრომის შესამჩნევად განაწილება და გაუმჯობესებული მაშინები აძლევენ საშუალებას ერთ მუშას შეასრულოს ის საქმე, რომელსაც წინეთ 10 და 20 კაცი უნდებოდა. ამ გვარათ იქ,

სადაც წინეთ 1000 მუშა იყო საჭირო, ახლა საკმარისი იქნება მხოლოდ 100; 900 მუშა-კი ულუკმა-პუროთ დარჩება, ესინი მეტოქეობას გაუწევინ იმ მუშებს, რომლებიც საქმეზე არიან, და ამით შეამცირებენ მათ ხელ-ფასს.

გარდა ამისა, შრომის განაწილების გამო შრომაც გაადვილდება. მუშისთვის აღარც ცოდნა იქნება საჭირო და აღარც სიმარდე, მისგან მოითხოვენ მხოლოდ უბრალო, ჩვეულებრივ მუშა-ძალას. ასეთ პირობებში, შრომა ყველასათვის ხელ-მისაწდომი იქნება; ეს კიდევ ერთი-ათად გაამრავლებს მუშათა რიცხვს, გააძლიერებს მათ შორის მეტოქეობას და ამ გვარათ გაჭირვებისა და აუტანელ შიმშილის გამო გააიფებენ მუშა-ხელს. ასეთი შემცირება მუშის ხელფასისა კიდევ უფრო გაძლიერდება იმის გამო, რომ მუშათა მეტოქეობაში მონაწილეობას მიიღებენ ქალები და ბავშვები, რომლებსათვისაც მაშინებზე მუშაობა შესაძლებელი შეიქნება.

ამ გვარათ, ჩვენ ვხედავთ, რომ რაც უფრო ვითარდება სამრეწველო კაპიტალი, მით უფრო ფართოვდება შრომის განაწილება და გაუმჯობესებულ მაშინების შემოღება. ხოლო რაც უფრო ვითარდება შრომის განაწილება და მაშინების შემოღება, მით უფრო ძლიერდება მუშათა შორის მეტოქეობა (კონკურენცია), მით უფრო მცირდება შრომის ფასი; ყოველივე ამის გამო იზრდება და დღით-დღე მატულობს მუშათა დაუსრულებელი სიღარიბე და უბედური მდგომარეობა.

დასასრული.

ს ა რ ჩ ე ვ ი.

შესავალი.

- I. შრომა და მისი განაწილება.
  - II. ფუფუნება, განცხრომა (роскошь).
  - III. საქონლის ღირებულება.
  - IV. ფული და ფასი.
  - V. კაპიტალი.
  - VI. მუშა-ძალა, როგორც საქონელი.
  - VII. კაპიტალის ზრდა.
-

შენიშნული შეცდომები.

გვ.	პწკარი.	დაბეჭდილია.	უნდა იყოს.
6	6 ქეკედან	მათ წეს-რიგზე.	წეს-რიგზე.
18	2 — 3 ზეკედან	ვამობთ,	ვამბობთ,
29	7 ქეკედან	ამნობს!	ამბობს!